САШКО І ШУРКО

Повість

"НЕ ЗАБУДЬ ПРО НАЙГОЛОВНІШЕ!"

Усе своє свідоме життя я мріяв їздити і мандрувати.

Пам'ятаю, наприклад, коли я був іще зовсім маленький, я щодня їздив з бабусею на трамваї у дитячий садок. Тоді я мріяв бути вагоновожатим. Удома я витягував на середину кімнати стару дерев'яну валізу й ставив її "на попа". Це був електромотор. Сам я вмощувався на табуретці перед валізою і три години підряд крутив ручку від м'ясорубки. На "поворотах" я постукував чайною ложечкою по дну старої, закіптюженої алюмінієвої каструльки — давав дзвінки. "Лізуть під самі колеса! Життя їм, чи що, набридло?" — бурмотів я собі під ніс. Я чув, що саме так лаються вагоновожаті.

За моєю спиною були розставлені стільці. На найостаннішому стільці завжди сиділа бабуся зі шкіряною авоською на грудях (я приладнав до сумки мотузяні тасьомки). Бабуся була й за кондуктора, й за контролера. Та тільки іноді бабуся засинала, схиливши голову на авоську, — напевне, стомлювалася від довгої дороги. І тоді я замість неї пошепки оголошував зупинки й пошепки гримав на пасажирів: "Ну чого стали? Проходьте вперед, там люди на підніжці висять!"

Але насправді в моєму вагоні був лише один пасажир — чорний кіт, на ймення Паразит. Це бабуся його так назвала за те, що він якось з'їв цілу миску курячих котлет. Більше кіт ніколи нічого не цупив, а ім'я за ним так і залишилося. Тільки називали ми його не як-небудь грубо, а, навпаки, навіть дуже ласкаво: Паразитиком чи Паразитоньком. Наш чорний кіт не був знайомий з правилами вуличного руху — він завжди вистрибував із вагона на повному ходу. Я різко гальмував, бабуся

штрафувала Паразита. Проте це на нього анітрішки не впливало, і він знову вистрибував на ходу, не розуміючи, що ризикує життям.

Так тривало доти, поки якось у неділю ми з мамою не поїхали в Хімки. Там я уперше побачив великі, здавалось, дуже поважні й неквапливі пароплави — й одразу захотів бути капітаном далекого плавання. Стільці розставлялися, як і раніше, але я вже залазив на перекинуту догори ніжками табуретку, поставивши її на обідній стіл. Це був капітанський місток. Паразит навіть у найсильніші шторми сміливо вистрибував за борт. А я з містка кидав йому надуту велосипедну камеру — це був рятувальний круг.

Та понад усе я мріяв поїхати кудись далеко-далеко, без мами, без тата, і взагалі без дорослих. Щоб ніхто не говорив мені, що пити воду з бачка небезпечно (а раптом недокипіла!), стояти біля відчиненого вікна ризиковано (раптом іскра від паровоза в око потрапить!), а переходити на ходу з вагона у вагон просто-таки смертельно. І щоб я міг, як Паразит, бігати і вистрибувати куди й коли захочу.

Минуло багато років… І ось нарешті моя мрія збулася! Я поїхав один, та ще й на поїзді, та ще й на все літо, і не кудись там на дачу, а далеко — в інше місто, до маминого тата, тобто до мого дідуся.

Правда, мама спробувала від самого початку все зіпсувати. Тільки-но увійшла у вагон, як одразу важко зітхнула, ніби у неї горе якесь скоїлося.

— Ось доводиться сина самого відправляти. Може, візьмете над ним шефство, товариші?

Біля вікна, спиною до дверей, стояв військовий. Він був невисокий на зріст, але такий широкоплечий, що заступав усе вікно, і ми спершу навіть не могли побачити бабусю, яка стояла на пероні й тихенько помахувала нам однією тільки долонею.

Почувши мамині слова, військовий обернувся, і я побачив, що це підполковник-артилерист. Підполковник глянув на мене так пильно, що мені одразу захотілося поправити пояс і пригладити чуба.

— А чого над ним шефствувати? — здивувався він. — Дорослий, цілком самостійний хлопець!

"Яка чудова людина! — подумав я. — Справжній бойовий офіцер! Ось, мабуть, зараз скаже: "Та я в його роки…"" Але підполковник нічого про себе "в мої роки" не згадав, а знову одвернувся до вікна.

І одразу я зрозумів, що не самі лише хороші й свідомі люди на світі живуть.

На нижній полиці напівлежала товста-претовста, або, як то кажуть, огрядна жінка, з блідим, вельми жалісливим обличчям. Але я вже помітив: бувають такі жалісливі люди, на яких тільки-но глянеш — умить не захочеться, щоб вони тебе жаліли чи робили тобі щось добре. Жінка лежала з таким виглядом, ніби увесь вагон був її власною квартирою і вона дуже-дуже давно живе у цій квартирі. А навколо було повно всілякої їжі, загорнутої у папір і засунутої у баночки, як у нас на кухні перед Новим роком.

У куточку сидів хлопчик з точнісінько таким же блідим і жалісливим обличчям, тільки дуже худенький. На голові в нього була безкозирка з написом "Витязь". А ноги його були накриті пледом, на якому у страшних позах завмерли величезні жовті леви.

Огрядна жінка — її звали Ангеліна Семенівна — підвелася і схопила маму за руку:

— Ой, чоловіки цього не розуміють! Звичайно, я нагляну за дитиною! (Так просто й сказала: "за дитиною"!) Я його познайомлю зі своїм Веником.

Я подумав: "Бувають же такі імена: Веник!.. Мало не Віник! Ще б мітлою назвали!" — і засміявся.

— От бачите, який він задоволений! — вигукнула Ангеліна Семенівна. — Мене всі діти люблять, просто обожнюють!

Підполковник відвернувся од вікна і здивовано глянув на мене, ніби хотів запитати: "Невже ви й справді так її любите?" За всіх дітей я відповідати не міг, але мені особисто Ангеліна Семенівна не дуже сподобалася. І взагалі я не розумів, як можна про самого себе сказати: "Мене всі обожнюють".

Виявилося, що Ангеліна Семенівна і Веник також їхали у Білогорськ, але якимось "диким способом". Що це означає, я тоді не зрозумів. Мені одразу пригадалася школа і наш математик Герасим Кузьмич, який часто нам говорив: "Задача проста, а ви розв'язуєте її якимось диким способом".

— Ми — дикуни! — сказала Ангеліна Семенівна. — А це, — вона ніжно нахилилася до Веника, — мій маленький дикунчик. Хочу залити його сметаною і молоком.

Я уявив собі, як блідий "витязь", на ймення Веник, борсається у сметані й молоці, пускаючи білі жирні пузирі. Я знову засміявся.

— Ви залишаєте свого сина у чудовому настрої, — заявила Ангеліна Семенівна. — Він серед рідних людей!

Але мама перед тим, як іти, все-таки звернулася до підполковника:

— Ви теж нагляньте, будь ласка, за моїм Сашком. Гаразд?

Підполковник кивнув — і мама перестала сутулитися, ніби у неї гора з плечей звалилась.

Потім вона побажала усім щасливої дороги, поцілувала мене й пішла на перон, до бабусі.

На пероні мама склала долоні рупором і гукнула:

— Не забудь про найголовніше! Не забудь!..

І насварилася на мене пальцем. Підполковник, який теж дивився у вікно, звичайно, нічого не розумів.

А я все зрозумів — і в мене враз зіпсувався настрій.

ЯК Я ВЛІТКУ ДВІЙКУ ОДЕРЖАВ

Тільки-но поїзд рушив, Ангеліна Семенівна одразу ж почала "шефствувати" наді мною.

Перш за все вона попросила, щоб я поступився її Веникові своєю нижньою полицею.

— Він у мене дуже хворобливий хлопчик, йому нагору вилазити важко, — сказала Ангеліна Семенівна.

— Альпінізмом треба займатися, — посміхнувся підполковник, якого звали Андрієм Микитовичем.

— Веник обійдеться без сторонніх порад. У нього є мама! — відрізала Ангеліна Семенівна. Вона взагалі косо позирала на Андрія Микитовича.

А я, звичайно, із задоволенням поступився нижньою полицею, бо ж їхати нагорі значно цікавіше: і на руках можна підтягнутися, і у вікно дивитися зручніше.

Та це був лише початок.

Ангеліна Семенівна дуже точно знала, на якій станції що продаватимуть: де яєчка, де смажених гусей, а де ряжанку і сметану. На першій же великій зупинці вона попросила мене збігати на базар, який був тут же, біля перону.

"І без того вже продуктовий: магазин у вагоні влаштувала! — подумав я, — Куди ж іще?.." Мені дуже хотілося побігати уздовж вагонів, дістатися до паровоза, подивитися станцію, але довелося йти на базар. Сама Ангеліна Семенівна командувала мною через вузьку щілину у вікні: "Он там продають куру! (Вона чомусь курку називала курою.) Запитай, почому кура... Ой, дуже дорого!.. А он там огірки! Запитай, почому... Ні, це неможливо!"

Зрештою я так нічого й не купив. Але Ангеліна Семенівна пояснила мені, що для неї, виявляється, найцікавіше — не купляти, а прицінюватися.

Те ж саме було і на другій великій зупинці. А на третій я вирішив не зіскакувати униз, навмисне відвернувся носом до стінки й тихенько захропів. Та Ангеліна Семенівна одразу ж розштовхала мене. Вона сказала, що спати вдень дуже шкідливо, тому що я не спатиму вночі, а це позначиться на моєму здоров'ї, за яке вона відповідає перед мамою, — отож я повинен зараз же бігти на станцію по ряжанку.

— Ви просто експлуатуєте дитячу працю, — чи то жартома, чи серйозно зауважив Андрій Микитович. — Послали б свого Велика. Йому корисно прогулятися на повітрі — он який блідий!

Ангеліна Семенівна дуже розлютилася.

— Атож, Веник хворобливий хлопчик! — сказала вона так, ніби пишалася його хворобами. — Але зате він відмінник, зате прочитав усю світову літературу! Він навіть мене іноді заганяє на слизьке.

— А за що це "зате" він відмінник? — запитав Андрій Микитович своїм спокійним і ледь-ледь насмішкуватим голосом. — Можна подумати, що самі лише здихляки похвальні грамоти одержують. Ось Сашко, певно, також добре вчиться.

Від цих слів у мене якось неприємно засмоктало у тому самому місці, яке називають "під ложечкою".

— І в мене племінник теж відмінник, — казав далі Андрій Микитович, — а такі гирі піднімає, що мені ніколи не підняти.

— Ну, Веник циркачем бути не збирається! — кинула Ангеліна Семенівна. І сама попленталася на станцію.

Відтоді вона більше не розмовляла з Андрієм Микитовичем.

Та й зі мною теж. До мене вона зверталася лише у найнеобхідніших випадках. Наприклад, говорила: "Мені треба переодягнутися". І ми з Андрієм Микитовичем обидва виходили у коридор.

Він також, як і Ангеліна Семенівна, добре вивчив наш шлях і знав, здавалось, кожну станцію. Та тільки зовсім по-іншому.

— Бачиш цегляну коробку? — запитував він. — Це консервний завод. Сома у томаті любиш? Так ось тут, на тій он річці, що за станцією, цього лінивого сома у сіті заганяють, а потім уже в томат і в банку!.. А он там, за поворотам, величезний радгосп. Тваринницький!.. Коли в літаку летиш, здається, що хмари з неба вниз спустилися і повзають по землі. А насправді — це білі вівці. Отари овець!

Андрій Микитович їхав у гості до брата.

— Лікарі радять лікуватися, у санаторій їхати, — сказав він. — А я на полювання та на риболовлю більше сподіваюся. Ось і їду…

Я, почувши, що Андрієві Микитовичу треба лікуватися й вухам своїм не повірив. Навіщо, думаю, такому силачеві лікуватися? Адже він миттю упорався з вікном, котре, як казали провідники, "заїло" і вони ніяк не могли його відчинити.

Він помітив моє здивування і сказав:

— Так, зовні ніби все нове, не зносилося ще, а мотор капітального ремонту потребує.

— Який мотор? — здивувався я.

Андрій Микитович поплескав себе по бічній кишені — і я зрозумів, що у нього хворе серце.

— Якщо не вилікуюсь, перекреслять мої бойові погони срібною личкою — і у відставку. А не хочеться мені, Сашуньо, у відставку, дуже не хочеться…

Андрій Микитович заходив по коридору. Кроки у нього раптом стали повільні й важкі-важкі, ніби він на протезах ступав.

Потім він зупинився біля вікна, занурив усі десять пальців у свій густий, хвилястий чуб і почав з усієї сили куйовдити його, ніби сумні думки відгонив.

— А я ж на наступній станції за Білогорськом виходжу, — сказав Андрій Микитович. — Отже, сусідами будемо.

Я дуже зрадів:

— Приходьте до нас у гості! Гаразд? Адже вам, певно, гуляти корисно? І дідусь мій якраз лікар…

Я дістав нарисований мамою план містечка. Там була і дорога, яка вела від станції до дідусевого будиночка. Це мама для мене намалювала, щоб я не заблукав. Андрій Микитович довго роздивлявся план і чомусь усміхався.

— Гаразд, — пообіцяв, — якось нагряну.

Увечері Андрій Микитович дістав із бічної кишені кітеля маленькі, ніби іграшкові, дорожні шахи, і ми почали змагатися. Я не виграв жодної партії. Але Андрій Микитович не пропонував мені фору, не давав ходів назад і довго обмірковував кожний хід. Мені це дуже подобалося, і я програвав з таким радісним виглядом, що Веникові здалеку, мабуть, здавалося, ніби я весь час здобуваю найблискучіші перемоги.

Венику теж захотілося зіграти у шахи. Але я помітив, як Ангеліна Семенівна наступила йому на ногу, він злякано закліпав очима і втупився у книгу.

А вночі я раптом прокинувся через те, що спалахнуло верхнє синє світло. Я розплющив очі і побачив, що Андрій Микитович шукає щось у бічній кишені кітеля, який висів у нього над головою на гнутій алюмінієвій вішалці. Нарешті він витяг з кишені шматочок цукру. Від синьої лампи білосніжний цукор, і срібляста вішалка, і зелений кітель, і обличчя Андрія Микитовича — все здавалося синім.

"Зголоднів він, чи що? — здивувався я. — От дивно: дорослий, а солодке любить. У бойовому кітелі цукор носить!" Але тут я побачив, що Андрій Микитович дістав з-під подушки маленьку пляшечку, почав капати з неї на цукор і ворушити губами — відраховувати краплі. Потім

він сховав пляшечку назад під подушку, а цукор поклав у рот — і раптом важко задихав. Я згадав, що так ось приймала ліки моя бабуся, коли у неї, як вона казала, "судини лопалися".

Я звісився з полиці й тільки тепер розгледів, що обличчя у Андрія Микитовича дуже бліде (здалеку мені синя лампа заважала розгледіти), а на лобі виступили великі краплини.

— Андрію Микитовичу, вам погано? — тихенько прошепотів я. — Може, потрібно щось?

— Ні-ні… Нічого не треба, — пошепки відказав він і над силу посміхнувся. — Спи… Адже тобі завтра вставати рано.

Я погасив синю лампу, але довго ще не наважувався заснути: а раптом Андрію Микитовичу стане погано й необхідна буде термінова допомога? Щоб не злипалися очі, я почав дивитися у вікно.

А за вікном повільно прокидався ранок. Низом стелився білий туман, а понад ним — такі ж білі клуби від паровоза. Між цими димками, як на довгому-предовгому екрані, пролітали поля, села, нерівні, ніби в відбитими краями, блакитні блюдця озер…

Так непомітно я й заснув.

Розбудив мене Андрій Микитович. Вигляд у нього був хвацький, обличчя чисто поголене й приємно пахло одеколоном та ще чимось. Мені здалося, що це запах свіжої крижаної води. Адже то тільки кажуть, що вода не має запаху, а насправді має, і навіть дуже приємний.

Внизу у повній бойовій готовності, оточена своїми численними валізами, клуночками і сумками, урочисто сиділа Ангеліна Семенівна. А Веник читав книгу, тихо забившись у куток лави.

Він узагалі цілісіньку дорогу читав. Говорив дуже мало і все якимись мудрованими реченнями. Наприклад, замість "хочу їсти" він говорив: "я зголоднів", а замість "хочу спати" — "мене щось на сон хилить".

Я швидко зібрав свої речі у маленьку валізу, яку ми вдома називали "командировочною", тому що батько завжди їздив з нею у відрядження. Ми з Андрієм Микитовичем вийшли у коридор. І тут я, пам'ятаю, важко зітхнув. І вагон наш, уповільнюючи швидкість, і собі важко зітхнув, ніби йому не хотілося відпускати мене.

Я взагалі помітив, що у поїзді якось часто змінюється настрій. Ось, наприклад, у перші години шляху мені все здавалося дуже цікавим, незвичайним: і стукіт коліс десь зовсім близько, просто під ногами; і настільна лампа, схожа на перекинуте відерце; і ліс за вікном, який то підбігав до самого поїзда, то відбігав від нього... Та вже невдовзі мене почала розбирати цікавість: а який він, отой самий Білогорськ? А як я там житиму? І дуже хотілося, щоб швидше замовкли колеса і швидше я дістався до дідуся. А от зараз мені зробилося сумно... Я встиг звикнути до всього у вагоні, а надто до Андрія Микитовича, і аж ніяк не хотів з ним розлучатися.

* * *

Покірні паровозному гудку, рушили й попливли вагони. Андрій Микитович стояв біля вікна і махав кашкетом. Він махав мені одному. Я це знав. Знала це і Ангеліна Семенівна, тому-то вона демонстративно повернулася до поїзда спиною і почала порпатися у своєму синьому мішечку, схожому на ті мішки, в яких дівчата здають калоші в роздягалку, але трохи менший. Ангеліна Семенівна ховала цей мішечок під кофтою.

Спершу вона витягла якийсь великий папірець, зробила злякане обличчя і сховала гроші назад. Потім витягла папірець трохи менший і знову злякалася. Нарешті дістала зовсім маленький і почала

розмахувати цим папірцем з таким виглядом, немов скарб у руці тримала. Скоро до неї під'їхала підвода. Візник, неголений дядечко з цигаркою за вухом, озирався навкруги, ніби украв щось. І конячка теж злякано косувала своїми великими бузковими очима.

— Тільки скорше, громадяночко, — сказав візник. — Скорше, буласка.

Здавалося, він так поспішає, що навмисне скорочує і перекручує слова. І ще мені здалося, що всі слова, які він вимовляв, складалися з самої лише літери "о".

Ангеліна Семенівна "скорше" ніяк не могла. Вона дуже довго вмощувалася на підводі. Спочатку розмістила речі так, щоб нічого не впало, не розбилося і не забруднилося. Потім довго усаджувала Веника — так, щоб його не дуже розтрусило і щоб ноги в колесо не потрапили.

Усівшись ззаду, вона здогадалася нарешті запитати, до кого я приїхав. Почувши, що я приїхав до дідуся і що дідусь мій лікар, вона знову зіскочила на землю, за що візник обізвав її "несвідомою громадяночкою".

— У тебе тут дідусь? — вигукнула Ангеліна Семенівна. — Та це ж чудово! Сідай до нас! Поїдемо разом. Може, у нього кімната для нас знайдеться, га? І Веник буде під наглядом — адже він такий хворобливий хлопчик. Житимемо однією сім'єю!

Я зовсім не збирався жити з Ангеліною Семенівною "однією сім'єю" і тому сказав, що у дідуся лише одна і дуже маленька кімнатка, хоча насправді й гадки не мав, яка у нього квартира. Ангеліна Семенівна залізла назад на підводу, візник хльоснув свою конячку — заскрипіли колеса, і ноги Ангеліни Семенівни забарабанили об полудрабок.

Я огледівся. За станцією і обабіч неї був глибокий-глибокий, весь у сонячних вікнах, березовий гай. Повітря було якесь надзвичайне — свіже, ніби щойно пролився на землю шумний і світлий літній дощ. Біля річки завжди буває таке повітря. Але самої річки не було видно: вона ховалася за гаєм.

Від усієї цієї краси я так розчулився, що навіть забув притримувати пальцем кришку своєї "командировочної" валізи, як наказувала мені мама. Валіза розкрилася, і щось глухо впало на траву. Я нахилився і побачив, що це книжка, а вірніше сказати — підручник. Так, підручник з російської мови, граматика. Я згадав про те саме, "найголовніше", про що нагадувала з перону мама, — повітря одразу перестало здаватися мені надзвичайним, та й берези вже мали вигляд не кращий від підмосковних.

Я похмуро опустив валізу на траву й поклав підручник назад. Потім дістав намальований мамою план, розгорнув його. Розгорнув — і раптом відчув, що обличчю моєму нестерпно жарко, хоча вранішні промені сонця тільки світили і майже не гріли. У лівому куточку аркуша моєю рукою великими друкованими літерами було виведено: "МОРШРУТ ДОРОГИ, ЯК ІТИ ДО ДИДУСЯ". Чийсь рішучий червоний олівець перекреслив літеру "о" в слові "моршрут", літеру "и" в слові "дидуся" і написав зверху жирні "а" та "і". А трохи нижче стояла червона двійка, з якоюсь дуже єхидною закарлючкою на кінці.

Хто це зробив? Я одразу зрозумів хто. І мені стало ще жаркіше. Але чому ж він так привітно махав мені з вікна кашкетом? Чому? Наздогнати поїзд я вже не міг. Та й не наздоганяти слід було поїзд, а тікати від нього в інший бік, щоб не зустрітися з Андрієм Микитовичем.

Я СТАЮ ШУРКОМ

Письменник Тургенєв говорив, що російська мова "велика і могутня". Це він, звісно, правильно говорив. От тільки чому ж він не додав, що

російська мова ще й дуже важка? Забув, мабуть, як у школі з диктантами мучився.

Так міркував я, обходячи березовий гай.

Та, може, думав я, в часи Тургенєва вчителі не дуже вже прискіпувалися і не знижували оцінок за бруд і за всілякі там ненаголошені голосні? А я ось через оці ненаголошені скільки разів прочухана одержував: і в школі, і вдома, і на раді загону!

А взагалі, міркував я, яка різниця — писати "моршрут" чи "маршрут", "велосипед" чи "виласипед"? Адже від цього велосипед мотоциклом не стане. Важливо тільки, щоб було все зрозуміло. А яка там літера всередині стоїть — "а" чи "о" — це, по-моєму, зовсім байдуже. І навіщо тільки люди самі собі життя псують? Колись вони, певна річ, додумаються і скасують одразу всі граматичні правила. Але оскільки люди до цього поки що не додумалися, а додумався я один, мені треба готуватися і здавати переекзаменовку.

Міркуючи таким чином, я обійшов гай і одразу побачив Білогорськ. Містечко збігло на високий зелений пагорб. Але не всі будиночки добігли до вершини пагорба. Деякі, здавалось, зупинилися на півдорозі, на схилі, щоб трохи перепочити. "Так ось чому містечко називається Білогорськом! — здогадався я. — Воно вибралося на гору, а всі будиночки з білого каменю — ось і виходить Білогорськ".

Я теж почав повільно підніматися на пагорб.

Не гаючи даремно часу, я почав обдумувати план своїх майбутніх занять. Мені необхідно було щодня заучувати правила, робити вправи і писати диктанти. "Диктуватиме дідусь", — вирішив я.

Прикинувши подумки, скільки у підручнику різних правил і вправ, я вирішив, що буду вчитися по три години на день. Спатиму по сім годин

— значить, чотирнадцять годин у мене залишається для купання і всіляких ігор з товаришами (якщо я з ким-небудь потоваришую). Ну, і для читання, звісно. Між іншим, наша вчителька казала, що коли багато читати, то обов'язково будеш грамотним. Проте я не дуже вірив цьому, бо ж читав я багато (за день міг товстенну книгу проковтнути), а диктанти писав так, що в них, здається, червоного вчителевого олівця було більше, ніж мого чорнила.

Коли я якось висловив усе це нашій-вчительці, вона сказала: "Якщо їжу одразу проковтнути, вона взагалі ніякої користі не дає. Її треба не кваплячись розжовувати". Мені було незрозуміло, що є спільного між їжею і книжками. Тоді вчителька додала, що книги — це також їжа, тільки духовна. Але я все-таки не збагнув, як можна розжовувати "духовну їжу", тобто книжки, не кваплячись, якщо мені кортить довідатися, що буде далі і чим усе закінчиться. А якщо книжка нецікава, то я її взагалі не "жуватиму".

Одне слово, книжки мені поки що не допомагали подужати ненаголошені голосні.

За маминим кресленням я швидко відшукав дідусів будиночок. Точніше, це був не дідусів будиночок, а будинок, у якому жив дідусь, бо, крім нього, там жила ще одна сім'я. Про всю цю сім'ю я ще докладно нічого не знав, а знав лише про Клавдію Архипівну, яку мама називала "тіточкою Кланею", бо вона няньчила маму ще в дитинстві, як мене бабуся. У Москві мама попередила мене, що дідусь не може прийти на станцію: він дуже рано йде до лікарні, нізащо вранішній обхід не пропустить! А ключі він залишить у тітоньки Клані.

До будинку вели два ґанки. Один був порожній і занедбаний, а на сходинках другого лежав смугастий килимок і стояли великі горщики з квітами та фікусами. Їх, мабуть, винесли з кімнати, щоб полити. Певно, саме тут і жила тітонька Кланя.

Я попрямував до ґанку, але тут, ніби назустріч мені, розчинилися двері, на ґанок вийшов хлопець років дванадцяти, в трусах, з рушником.

Хлопець, примруживши очі, подивився на сонце і задоволено потягнувся, — і я сумовито подумав, що, мабуть, не наважуся при ньому зняти майку: дуже вже у нього засмагле і м'язисте тіло.

Спритно перестрибнувши через квіткові горщики, хлопець підбіг до умивальника. Умивальник висів на іржавому залізному обручі, яким була підперезана молода берізка, вона час від часу немов підмітала своїм листям край черепичного даху.

Спершу мені здалося, що хлопець узагалі не помітив мене. Він спокійнісінько розклав на поличці мило, щітку, зубний порошок. І раптом, не дивлячись на мене, запитав:

— Приїхав?

— Приїхав... — розгублено відказав я.

Хлопець старанно намилився, обернув до мене своє обличчя, геть у білій піні, і так, не розплющуючи зажмурених очей, удруге запитав:

— Тебе як звати?

— Сашком.

Хлопець постукав долонею по металевому стержню умивальника; пригнувшись, пострибав під незібраним, віялоподібним струменем, пофиркав і потім мовив беззаперечно, ніби наказуючи:

— Доведеться тобі два місяці побути Шурком!

— Як то — доведеться?.. Чому?

Хлопець почав терти зуби з такою силою, що я просто дивувався, як вони цілі залишилися і як щітка не зламалася. Не зовсім виразно, бо рот його був повен білого порошку, хлопець сказав:

— Мене теж Сашком звати. Отож доведеться тобі побути Шурком. Щоб не плутали. Зрозумів?

Зрозуміти то я зрозумів, але мені це не дуже сподобалося.

— Я все-таки теж хотів би залишитися Сашком, — тихо промовив я.

Хлопець від несподіванки навіть проковтнув воду, якою полоскав рота.

— Мало чого хотів би! У себе в Москві розпоряджатимешся! Зрозумів?

Побачивши мою розгубленість, він глянув на мене трохи ласкавіше:

— Гаразд. Іди, Шурко, за мною. Ключі дам.

— Іду, — відповів я і таким чином погодився на нове ім'я.

— Тільки горщиків не розбий, — попередив мене Сашка. — Бо ж бабуся за них!.. — Він гучно ляснув себе по засмаглому лобі й додав: — А мені за тебе від бабусі все одно влетить.

— Як це — за мене?

— Дуже просто. Вона наказала мені зустрічати тебе. А я не пішов. Хіба іноземна делегація, чи що? Якби ще від станції далеко було чи

дорога заплутана! А то так, заради церемонії... Здрастуй, мовляв, Шурко! Чекали тебе з нетерпінням, спасибі, що завітав! Не люблю я цього!

Сашко глянув спідлоба так сердито, ніби я був винуватий, що він не виконав бабусиного наказу і що йому за це влетить.

— Давай скажемо, що ти зустрічав! — запропонував я, бажаючи виручити Сашка. — Адже бабуся не довідається.

Але він глянув на мене ще зліше:

— Не люблю я цього!

"Те не любиш, це не любиш! — досадливо подумав я. — А що, цікаво, ти любиш?"

Квартирка складалася з двох маленьких кімнат і кухоньки. Одна кімната була така сонячна, що в ній, не замружившись, стояти було неможливо. А друга — зовсім темна: в ній — жодного віконечка.

— Батько з матір'ю давно вікно прорубати хотіли, та я не дозволяю, — сказав Сашко.

— Чому не дозволяєш? — здивувався я.

— А там плівки проявляти добре. Зрозумів? Цілковита темрява!

— Зрозумів. І вони тебе послухалися? Батько з матір'ю?..

— Аякже! Тільки бабуся спочатку не погоджувалася. Та я їй таку фотокартку зробив, що вона потім кожного дня почала фотографуватися.

Сашко кивнув на фотографію, що висіла над ліжком. З фото прискіпливими Сашковими очима дивилася на мене спідлоба Сашкова бабуся. Не. тільки очі, але й усе обличчя її було суворе й владне. А лоб — високий і весь у зморшках, які з'єднувалися і перетиналися одна з одною. Сашко, певно, дуже добре фотографував, якщо зморшки так ясно вийшли.

Я, між іншим, зовсім не такою уявляв собі тітоньку Кланю, вона, за маминими словами, виняньчила її. Я сподівався побачити добру й балакучу стареньку. А в тітоньки Клані губи так щільно стиснуті, ніби наглухо прибиті одна до одної.

— Слухай, Шурко, навіщо зараз до дідуся перебиратися? — Сашко через вікно кивнув на порожній, занедбаний ганок. — У нього до того ще й двері погано відчиняються. Поки будемо вовтузитися, бабуся з базару повернеться і заскочить нас. Гайда просто на річку, А валізку твою поки що під ліжко запхаємо.

У цей час почувся тупіт босих п'яток по дерев'яних сходинках.

— Ось і Липучка з'явилася, — сказав Сашко.

— Хто, хто?

— Липучка. Моя двоюрідна сестра. Через три будинки звідси живе. Її, власне, Липою звати. Повне ім'я Олімпіада, значить. Не чув хіба? Це її на честь матері назвали. А я в Липучку перехрестив, бо вона як прилипне, то уже нізащо не відчепиться.

"Ну й щастить! — подумав я. — То Веник, то Олімпіада..." Липучка тим часом промовляла до квітів. "Ой які ж ви красуні! Ой які ж ви пахучі!" — чулося з ганку. Та ось Липучка з'явилася на порозі. Це була руда дівчинка, з веснянками на щоках, з уже облупленим, здивовано

задертим носиком. Та й вираз обличчя у неї був такий, ніби вона весь час з чогось дивувалася або ж чимось захоплювалася.

— Ой! Онук дідуся Антона приїхав! — скрикнула Липучка, ніби вона з нетерпінням чекала мене й нарешті-таки дочекалася.

Тоді я ще не знав, що Липучка взагалі кожне своє речення починає словом "ой". Я дуже здивувався, що Липучка назвала мого дідуся Антоном.

— Чому Антон? — запитав я.

— Ой, як то "чому"? Як то "чому"?

— Бо ж він не Антон...

Вона почала сміятися і крізь сміх примовляла:

— Він — Антон! Він — Антон!..

Сміх у неї був якийсь особливий: послухаєш — і самому сміятися захочеться.

Я подумки прошепотів мамине ім'я та по батькові: її звали-таки не Марина Антонівна, а Марина Петрівна. Отож, якщо говорити не по-Липуччиному, дідусь мій був "дідусем Петром", а зовсім не "дідусем Антоном". Я все це сказав Липучці, а вона витріщила свої зелені, як у нашого Паразита, очиська і почала тицяти у мене пальцем:

— Ой, Сашко, поглянь на нього! Не знає, як рідного дідуся звати! А своє ім'я ти пам'ятаєш?

Сашко, — посміхаючись, засовував під ліжко мою "командировочну" валізу.

— Ну, нагаласувалася? — насмішкувато запитав він. — Тепер розумну людину послухайте. Дідуся, звісна річ, Петром Олексійовичем звати. Ти, Липучко, про це не знаєш, бо тільки минулого року сюди приїхала. А ми дідуся вже три роки Антоном звемо: він у нас у школі Антона Павловича Чехова грав... Ну, в п'єсі одній. Ми "Капітанку" показували. І ще "Хамелеона". А дідусь, значить, від імені Антона Павловича вів програму і на запитання відповідав. З тих пір ми його і прозвали. Зрозуміло?

— Зрозуміло... — прошепотіла Липучка й так винувато глянула на мене своїми зеленими очима, як наш Паразит після горезвісної пригоди з курячими котлетами.

— Гайда на річку! — скомандував Сашко. Зачиняючи двері, він шепнув мені:

— Взагалі жінок на флот брати негоже. Та доводиться. Бо такий лемент зчинять! І команди у нас не вистачає.

— На який флот? — не зрозумів я.

— Там побачиш!..

БІЛЯ РІЧКИ БІЛОГІРКИ

Коли ми збігли з пагорба на золотавий піщаний берег, Сашко суворо попередив мене:

— Ти їй не вір. З вигляду вона он яка весела, сяє на сонечку, а насправді — хитра й підступна...

Я з подивом глянув на Липучку: вона й справді дуже весело дивилася на все навколо, і руде волосся її справді сяяло на сонечку. "Невже вона хитра й підступна? — подумав я. — Ти бач! А здається, така привітна. Хоча мама завжди каже, що я погано розбираюся в людях".

Я витріщився на Липучку з таким здивуванням, що вона запитала:

— Ластовиння розглядаєш, так? Багато, так? Дуже?..

І почала терти свої щоки, ніби хотіла знищити маленькі й дуже симпатичні коричневі цяточки.

— Ні, він просто не зрозумів, — посміхнувся Сашко. — Думає, що я про тебе сказав — підступна й хитра. Ти, ясна річ, теж хитра. Та тільки я про Білогірку казав. У ній ями на кожному кроці і вирви крижані... Ти, Шурко, плаваєш добре?

Я невизначено стенув плечима. Це мене один мій товариш по школі навчив: коли, каже, не хочеш говорити ні так, ні сяк, то стени плечима — всі подумають, що хотів сказати "так", але поскромничав. Липучка і справді сприйняла мій жест як ствердження.

— Ой! — зраділа вона. — Значить, наввипередки плавати будемо! До того берега й назад. Згода?

Я знову невизначено стенув плечима, бо вмів плавати тільки по-собачому, а всілякі там браси й кролі ще не вивчив: давно збирався, та все відкладав з року в рік.

Річка називалася Білогіркою тому, що в ній віддзеркалювалися і зелений пагорб, і білі будиночки. Липучка навіть запевняла, що вона свій будиночок у воді бачить. Але Сашко не вірив і кепкував з неї:

— А розкладачку свою часом не розгледіла? Чи ти її вдень за шафу ховаєш?

Білогірка досить широка й на вигляд дуже сумирна річка; вона петляє поміж зеленими пагорбами, ніби, втікаючи від когось, хоче замести свої сліди. Над берегом нависла піщана брила іржавого кольору, немов величезний собака простягнув до річки свою кудлату морду. А під брилою (щоб дощ не намочив) лежали акуратно складені чудернацькі розлогі корчі, балки, дошки і колоди різних кольорів: білі — березові, руді — соснові, зеленувато-сірі — осикові.

Тут же валялася стара хвіртка непевного кольору зі зламаними перекладинами.

— Наш будівельний матеріал! — гордо мовив Сашко. — Для нашого флоту.

— Не флоту, а плоту, — уточнив я. Липучка засміялася:

— В риму сказав! В риму!

І почала примовляти: "Не флоту, а плоту! Не плоту, а флоту!.."

Трохи віддалік стояв зелений намет з хвойних і березових гілок.

— А це склад інструменту й сторожова будка, — пояснив Сашко.

Він обережно, навшпиньках, підійшов до намету, дістав звідти пилку, сокиру, молоток, бляшанку з цвяхами. Потім витяг з намету за передні лапи білого пухнастого пса й почав суворо шпетити його:

— Цілісінький день хропеш, га? Ех, Бергене, Бергене! Та у воєнний час тебе б розстріляли на місці. Одразу б до стінки приставили: заснув на посту! Оце-то сторож! Я всі інструменти забрав, а тобі хоч би що!

Вислухавши все це, пес солодко, із завиваннячком позіхнув, чмихнув, струсив з морди пісок, а тоді підхопився на лапи й ну відважно дзявкати.

— Краще пізно, ніж ніколи, — посміхнувся Сашко. — Ех, Бергене, тільки за старість тобі дарую! Та й артист ти вельми талановитий. — Обернувшись до мене, Сашко пояснив: — Він у нас у "Капітанці" головну роль виконував. Та ще й як! Три рази розкланюватися виходив.

— Як звати собаку? — здивовано перепитав я. — Берген?

— Ой, правда, гарне ім'я? Це Сашко придумав. Незвичне ім'я, правда? — заторохтіла Липучка.

— А що це означає — Берген? — запитав я. — Краще б уже назвали просто Бобиком чи Тузиком. А то Берген якийсь… Мало не "гут морген"!

— Сам ти "гут морген"! — розсердився Сашко. — Ми зі смислом назвали.

— З яким же смислом?

— Не розумієш, ні? Ех, і повільно у тебе казанок варить! Якої породи собака?

— Шпіц, — упевнено відповів я, тому що цю породу не можна було переплутати ні з якою іншою.

— Ясне діло, шпіц. А тепер промов за один раз назву породи і ім'я. Що вийде?

— Шпіц Берген… Шпіц Берген…

Так, певно, Сашко, як і я, марив мандрівками і далекими землями, коли навіть собаку в острів перехрестив. Сашко витяг із намету великий фанерний ящик.

— А це що? — поцікавився я. Він знову спохмурнів:

— Не бачиш, чи що? Ящик з-під цукру. Ми його до плоту приб'ємо — і вийде капітанський місток, з якого я вами командуватиму. Зрозумів?

— Зрозумів.

— Міг би й сам здогадатися.

Після цього мені, звісно, не дуже хотілося знову Сашка про щось запитувати. Але я таки не стримався:

— А куди ми попливемо? Кудись далеко-далеко? Я давно мріяв…

І ці слова чомусь не дуже сподобалися Сашкові.

— Ач який Христофор Колумб знайшовся! "Попливемо! Далеко-далеко"! Будемо тут, біля пагорба, курсувати — і все.

— У-у!.. — розчаровано протягнув я. — Це нецікаво. Я думав, мандруватимемо…

— Нецікаво-о-о! Не можу я поїхати. Зрозумів?

— Чому не можеш?

— Не можу — та й годі. Таємниця!

— Таємниця? — пошепки перепитав я. Це слово я завжди промовляв пошепки. — Тут, у Білогорську, таємниця?

— Авжеж, уяви собі. Тут, у Білогорську.

— І ти через неї не можеш поїхати?

— Не можу.

Я позаздрив Сашкові: у нього є таємниця! І, мабуть, дуже важлива, якщо через неї він відмовляється від далекої мандрівки. Щоб я більше нічого не вивідував, Сашко одразу ж заговорив про інше.

— Ти, Олімпіадо, годувала Бергена? — з удаваною суворістю запитав він.

Я мимоволі посміхнувся:

— Олімпіада!..

— Чого зуби скалиш? — розізлився Сашко. — Нічого немає смішного. П'єс Островського ніколи не читав? У нього там Олімпіада на кожному кроці.

— Я читав Островського. І навіть у театрі дивився.

— Ой, ти, либонь, щодня до театру ходиш? — вигукнула Липучка, яка зовсім не образилася на мене.

— Не щодня. Але часто…

— Ти й у Великому був?

— Був.

— Ой, який щасливий. Ти, певно, і книжки всі на світі перечитав? Адже у вас там просто на кожній вулиці бібліотеки!

— Так… читаю, звичайно…

Тільки-но до мене почав повертатися гарний настрій, як Липучка все зіпсувала:

— Ой, ти, мабуть, відмінник, га?

І чому їй спливло в голову це дурне запитання? Я тільки й зміг невизначено стенути плечима, як навчив мене товариш у Москві.

— Я так і думала, що ти відмінник!

А Сашко все супився. "Мабуть, хвальком мене вважав, — подумав я. — Але ж я нічого певного не сказав. Я лише стенув плечима. Це ж Липучка розкричалася: "Відмінник, відмінник!" А чому я, справді, маю ганьбити себе і всім про свою двійку доповідати?"

— Ясне діло, у них там відмінником бути нічого не варто, — похмуро сказав Сашко. — Всі книжки перечитаєш, п'єси передивишся — і одразу все знатимеш. Навіть у підручники заглядати не обов'язково.

Від Сашкових слів мені чомусь захотілося нижче нахилити голову й краще роздивлятися камінці під ногами.

— Ну гаразд, — сказав Сашко. — Гайда пліт будувати!

Він пояснив, що ми скріпимо всі балки й колоди поперечними дошками, переплетемо їх дротом, приб'ємо ящик, з якого він, Сашко, нами командуватиме, і спустимо пліт на воду.

— Ти працювати умієш? — сердито, ніби наперед сумніваючись, запитав Сашко.

— А що тут уміти? Подумаєш, хитромудре діло!

Тоді Сашко наказав мені вкоротити дві березові колоди, які були набагато довші від інших.

— Щоб не випирали, — пояснив він і заходився доламувати стару хвіртку.

Я взяв сокиру, закинув її обома руками за праве плече й щосили опустив її на край колоди. Але колода від цього не вкоротилася, а тріснула десь посередині й розкололася.

— Ех, ти! — презирливо кинув Сашко. — Хіба це сокирою роблять? А пилка навіщо? Цілу колоду зіпсував!

Навіть Липучка дивилася на мене так, що я зрозумів: вона не тільки захоплюватися уміє — і своє знамените "ой" по-різному промовляє:

— Ой! — глузливо вигукнула вона. — Сокиру тримати не вміє! Дрова хіба ніколи не рубав?

— А навіщо йому рубати? — відповів за мене Сашко. — У них там у квартирах і газ, і парове опалення… Що завгодно для душі! А ще

лементував: "Мандрувати, мандрувати!" На екскурсії тобі їздити, а не мандрувати!

"Я ПРИЇХАВ! ПРИЇХАВ!"

Коли ми повертались з річки, пагорб уже не був зелений. Та й усе місто можна було назвати швидше не Білогорським, а Темногорським. Дорога здалася мені набагато довшою і крутішою, ніж уранці. Я подумав, що літні дні дуже довгі і коли вже встигло стемніти — значить, зовсім пізно. На додачу до всього у мене щось перекочувалося у животі й неприємно посмоктувало під ложечкою.

За цілий день я з'їв усього два немитих гірких огірки і шматок черствого чорного хліба. Все це зберігалося у Сашка в зеленому наметі. Правда, Сашко збігав у місто і приніс звідти миску гарячого супу, але віддав її шпіцу Бергену. А нам з Липучкою він не дав супу, бо ми, на його думку, повинні були тренувати свої шлунки і загартовуватися, як майбутні моряки.

— Отакої, "загартовуватися"! — скімлив я, заздрісно позираючи на шпіца Бергена, який шумно хлебтав з миски димний, пахучий суп. — Аби далеко попливти, тоді інша справа! А це ж тут, поблизу, будемо крутитися. Навіщо ж нам гарт?

"Сам, либонь, наївся досхочу, коли шпіцу по їжу бігав!" — так я зі зла думав про Сашка, піднімаючись на пагорб і від голоду відчуваючи слабість у ногах. Що б сказала мама, якби довідалася про сьогоднішній день! Адже вона скільки разів повторювала: "Ти повинен поправитися, ти повинен поправитися! І їж в одні й ті ж години — це найголовніше!" Слухаючи мамині слова, я тільки посміхався, а от зараз я відчув, що їсти вчасно — це, може, й не найважливіша справа, але, в усякому разі, дуже важлива.

Згадавши про маму, я з жахом згадав і про те, що досі не надіслав телеграму. А мама ж перед від'їздом наказувала: "Перш за все дай телеграму. Перш за все! Бо ми всі тут збожеволіємо. Пам'ятай, адже у бабусі хворе серце!"

"Мабуть, усі вже давно збожеволіли!" — подумав я і подався на пошту.

У Білогорську все близько, і пошта теж була зовсім поряд із дідусевим будинком.

Напівкруглі віконця на пошті були вже закриті фанерними дощечками, і тільки одне світилося: там приймали телеграми. Біля віконця з бланками в руках стояло кілька чоловік.

Я ще жодного разу в житті не посилав телеграм, але знав, що телеграма повинна бути зовсім короткою. "Це добре, — подумав я, — менше помилок нароблю". До того ж у мене болів середній палець: від пилки на ньому вискочив біленький, ніби гумовий, пухирець.

Текст телеграми я придумав одразу: "Приїхав поправляюсь Шурко". Ніби коротко і ясно? Та виявилося, що не так уже й ясно. Два питання одразу почали мучити мене: "приїхав" чи "прііхав", "поправляюсь" чи "направляюсь"? Я намагався змінити телеграму, щоб у ній не було жодної ненаголошеної голосної. Але в мене нічого не виходило. Боячись, щоб телеграфістка, як Андрій Микитович, не вліпила мені двійку, я удався до свого старого, випробуваного способу: написав сумнівні літери так, щоб не було зрозуміло: "и" це чи "і", "а" чи "о". "Одне слово, важко бути двієчником з рідної мови, — сумовито подумав я. — Навіть телеграму по-людськи не напишеш!"

В останню мить я раптом згадав, що мама ж ніколи не називала мене Шурком. Закреслив "Шурко" й написав "Сашко". І як це мене за один день уже привчили до нового імені?

Біля віконця залишилося тільки двоє. Переді мною стояв чоловік у білому солом'яному брилі. Спина його, і без того трохи сутула, зовсім згорбилася, коли він нахилився до віконця.

За скляною перегородкою сиділа літня телеграфістка зі зморшкуватим обличчям. На кінчику її носа вмістилося одразу дві пари окулярів. Проте дивилася вона поверх облізлої коричневої оправи, і я не міг зрозуміти, навіщо ж вона так обтяжує свого носа. Кожну телеграму стара неголосно прочитувала й робила це з таким сердитим виглядом, ніби той, хто написав телеграму, особисто перед нею у чомусь завинив. А втім, побачивши чоловіка у солом'яному брилі, вона просунула у віконце руку, забруднену ліловим чорнилом, і привіталася.

— Наша Лялечка геть забула про ангіни, — сказала вона. — Не знаю навіть, як вам дякувати!

— А ось прийміть телеграму й відправте швидше. Це, уявіть собі, дуже важливо, — відповів чоловік у солом'яному брилі. Голос у нього був хриплуватий, але дуже лагідний і співчутливий. Таким ось голосом лікарі запитують: "Як ви себе почуваєте? На що скаржитесь?"

Телеграфістка обережно, самими пальцями, мов дорогоцінність яку, взяла бланк і почала шепотіти:

— "Москва, Ординка..."

"Моя вулиця!" — мало не вигукнув я. І мені раптом здалося, що я поїхав з Москви давно-давно, хоча насправді це було лише позавчора.

Телеграфістка довго не могла розібрати номер будинку. Але не запитувала, боячись зайвий раз потурбувати чоловіка в солом'яному брилі. Нарешті вона знову зашепотіла:

— "Будинок шістнадцять, квартира сім..."

Я завмер.

— "Чому не приїхав Сашко? — шепотіла телеграфістка. — Хвилююся, телеграфуй. Батько".

У мене, як то кажуть, мову відібрало. Батько? Тут мій батько? Та одразу ж я збагнув, що це не мій батько, а батько моєї матері — отже, мій дідусь! Телеграфістка вже почала була підкреслювати слова в телеграмі, але я зупинив її:

— Зачекайте! Зачекайте! Я приїхав! Приїхав! Слово честі, приїхав!

Я побачив, як здригнувся солом'яний бриль. Чоловік обернувся — і я, відступивши на крок, тихо сказав:

— Дідусю…

Він і справді був схожий на Антона Павловича Чехова: русява кучерява борідка, такі ж вуса, пенсне на ланцюжку. Тільки здавався він набагато старшим від Антона Павловича, бо ж Чехов, на жаль, не дожив до його років. Крізь пенсне дивилися добрі й трішечки лукаві очі.

Я бачив дідуся дуже давно, коли ще до школи не ходив. Вдома у нас висіла його фотографія. Але там він був зовсім молодий, молодший, ніж мій батько зараз.

Дідусь гладив мене по голові й розглядав, ніби бажаючи упевнитися, я це чи не я.

— Сашко? Приїхав, га?.. Слава богу, слава богу! Бо тут уже геть голову втратили…

Дідусь висунувся у вікно й неголосно покликав:

— Клавдіє Архипівно! Він тут! Приїхав, уявіть собі!

Рвучко розчинилися двері, і увійшла висока, худорлява жінка у фартусі. Я впізнав Сашкову бабусю. Вона грізно глянула на мене, точнісінько як Сашко сьогодні вранці, і запитала:

— Приїхав?

Потім зачекала трохи і своїм грубуватим, чоловічим голосом знову запитала;

— З'явився, значить? Завітав! А де ж цілісінький день вештався?

— Ми, тітонько Кланю, на річці були... — боязко почав виправдуватися я.

І раптом обличчя Клавдії Архипівни зовсім змінилося. Очі її подобрішали й стали такі теплі, немов вона згадала щось далеке і дуже приємне.

— Як?.. Як ти сказав? "Тітонька Кланя"! Таж це його Маришка навчила! Маришка! Отже, не забула мене? Вона одна мене тільки так і величала. На всьому білому світі вона одна! А більше ніхто...

Я зрозумів, що Маришкою вона називала мою маму. Клавдія Архипівна почала дивитися на мене вже не так грізно.

— А Маришка ж у його роки міцніша була. Так, міцніша. Ач, блідий який, немов оцет ковтає. І погляд лякливий. А Маришка наша сміліва була.

Телеграфістка, певно, до всього звикла: скільки чужих радощів і печалей проходило кожен день через її віконце! І все-таки вона підвелася, обіперлася об столик і теж з цікавістю роздивлялася на мене.

— Маринин синок? — недовірливо запитала вона. — Такий великий? Ох, і летять же роки! Пам'ятаю, як вона зовсім ще недавно до віконця мого не дотягувалася...

Телеграфістка важко опустилася на стілець, стягнула з носа обидві пари окулярів і мрійливо закинула голову: молодість свою згадала.

Тітонька Кланя мала рацію — певно, у мене й справді був зляканий вигляд: хіба приємно, коли тебе з голови до ніг розглядають, мов експонат який?

Дідусь надіслав мамі телеграму про мій благополучний приїзд, і ми рушили додому.

Вже біля самого будинку тітонька Кланя сказала:

— А Сашкові своєму я сьогодні надаю потиличників! Це все його витівки.

— Помилуйте його, Клавдіє Архипівно! — заступився дідусь. — Я вже зовсім заспокоївся, уявіть собі.

— Ні, не вмовляйте мене, Петре Олексійовичу. Не заспокоюйте, — мовила тітонька Кланя таким мирним тоном, що я зрозумів: вона сама заспокоїлась і Сашкові нічого не загрожує.

У дідуся в кімнаті на найчільнішому місці, у рамці під склом, висіла похвальна грамота, яку моя мама одержала в десятому класі.

— Я ще багато грамот зберігаю, — сказав дідусь. — Та всі не вивісиш. Марина, уяви собі, в кожному класі нагороди одержувала. Тільки у п'ятому не одержала. І, здається, ще в сьомому. Бо хворіла. Отож!..

Я, звичайно, був дуже радий за свою маму, був дуже задоволений, що вона завжди так добре вчилася, але настрій у мене все-таки зіпсувався. Я одразу вирішив, що писатиму диктанти без будь-якої дідусевої допомоги. І взагалі жодного слова не скажу йому про свою двійку, жодного слова!

Дідусь багато про що розпитував мене, а я докладно розповідав йому про здоров'я мами і тата, татової мами, тобто моєї бабусі... А тоді швиденько ліг у постіль, поки дідусь же дійшов до мого здоров'я і моїх оцінок.

Та заснув я не скоро. Я думав про свої заняття. І ще я заздрив Сашкові: у нього є таємниця! Та ще й дуже важлива! А ось у мене, крім переекзаменовки, ніяких таємниць.

Потім я з сумом подумав про те, що за весь день не зробив жодної вправи, не написав жодного рядочка диктанту й не вивчив жодного правила. Я швидко подумки зробив деякі перерахунки і дійшов висновку, що тепер мені треба вчитися не три години на день, а три години й десять хвилин.

"АЛЕ ТИМ ЧАСОМ..."

Дивно буває прокидатися на новому місці. Спочатку, у найпершу мить, не можеш зрозуміти, де ти і що з тобою. Потім, звичайно, пригадуєш — і стає якось сумно, самотньо.

Прокидаючись удома, я завжди бачив крізь вікно молоде деревце невідомої породи. Принаймні ніхто з хлопців нашого двору не знав, як

воно називається. Восени, у дощові дні, деревце притискалося до вікна своїми голими гілками, такими тонюсінькими, що їх можна було сприйняти за тріщини на склі. А навесні деревце вкривалося зеленими, схожими на сердечка листочками.

Далі, за деревцем, за подвір'ям, я звик бачити недобудований дім з порожніми, незаскленими вікнами — увесь у дерев'яному риштуванні. Мені здавалося, що будинок цей будується все моє життя. Його й справді почали зводити багато років тому, а потім чомусь облишили. Про це навіть у газеті стаття була.

А цього ранку переді мною постало не вікно, а біла стіна, обвішана всілякими хитромудрими поличками і дерев'яними фігурками тварин, наче тут улаштували виставку нашого шкільного гуртка "Умілі руки".

Все це була дідусева робота.

"А з лобзиком — пречудовий відпочинок, — ще напередодні увечері пояснив мені дідусь. — Руки працюють, а нерви сплять".

Вікно було ззаду, над головою. Мама ніколи не дозволяла так спати, казала, що в голову надме. А от дідусь (лікар!) сам запропонував поставити розкладачку біля вікна.

— Пречудова вентиляція! — запевняв він.

Дідусеве ліжко було вже застелене. "Невже так рано пішов на роботу?" — подумав я. Та одразу ж помітив на стільці саморобну палицю, на якій були випалені за допомогою збільшувального скла різноманітні чудернацькі візерунки. Годинник показував сьому ранку. Це були найзвичайнісінькі ходики. Але дідусь вставив їх у красиву різьблену оправу з дерева, також саморобну, отож видно самий лише циферблат.

Мені здалося, що хтось за моєю спиною, скрадаючись, з тихим шурхотом лізе у вікно. Я умить підвівся і побачив, як засмагла рука поклала на підвіконня дві газети і листа. Газети "Правда" і "Медицинский работник" були вчорашні. Я глянув на листа і враз упізнав крупний, акуратний і чіткий, як у дівчисьок-відмінниць, мамин почерк. Лист був адресований Сашкові Петрову, тобто особисто мені. Я хотів розірвати конверта, але тут почувся дідусів голос:

— Зачекай, зачекай! Давай марку дослідимо.

Дідусь стояв на порозі пояс голий і розтирався волохатим рушником.

Кілька хвилин він промовляв одне тільки слово: "Добре-е! Добр-ре-е!" Потім надів пенсне, взяв у мене конверта й заходився роздивлятися марку.

— Так, немає нічого кращого за вранішнє обтирання! Ось так... — Він артистично спритно відокремив марку од конверта. — Уяви собі, всі зубчики вціліли, всі до одного! Гребля Дніпрогесу! У мене ще не було такого екземпляра.

На вигляд дідусь Антон був дід як дід (палиця, пенсне, жилетка з ланцюжком), але водночас у ньому так багато молодого, хлопчачого: він збирав марки, обтирався холодною водою, щось випалював, вирізував, випилював...

На полиці стояли саморобні шахи (теж його власної роботи), в які, як попередив дідусь, ми обов'язково гратимемо, "тому що шахи — пречудова гімнастика для людського мозку".

Спав дідусь на вузькому дерев'яному ліжку і вкривався самим лише простирадлом.

Поки дідусь одягався, я читав вголос маминого листа:

— "Дорогий Сашко! — писала мама. — Тільки-но ми з бабусею повернулися з вокзалу, я одразу сіла писати листа. Адже я забула попередити тебе, що Білогірка — дуже небезпечна річка. Там багато ям і вирв. Тож, прошу тебе, не запливай далеко від берега..."

— А хіба ти погано плаваєш? — запитав дідусь.

— Та ні... Просто мама боїться.

— "Боїться"! — Він похитав головою. — А сама, бач, Білогірку нашу по десять разів перепливала. Забула, чи що, як дівчиськом була?

Я почав далі читати і переконався, що мама вирішила остаточно осоромити мене перед дідусем.

— "Їж в один і той же час! — писала вона. — Це найважливіше: І ні в якому разі не пий води з колодязя!.."

Дідусь саме сидів на ліжку і, покректуючи, натягував черевики. Він так і завмер, пригнувшись усім тілом до витягнутої ноги.

— Їсти в один і той же час — досить корисно. Приєднуюсь! Та в чому ж, скажи на милість, колодязна вода проштрафилася? Пречудова вода! Як лікар, рекомендую і навіть прописую! — І, продовжуючи натягувати черевика, пробурчав: — Сама ж завжди до колодязя бігала! І ніколи, слава богу, не хворіла.

Проте найнеприємніше у маминому листі було далі.

— "Ти, Сашуню, гуляй, грайся з товаришами, — писала мама. — Але тим часом..." — На цьому реченні я спіткнувся і замовк: далі мама писала про мою переекзаменовку і про те, як наполегливо я повинен пихтіти над підручниками.

— Що там "але тим часом"? — запитав дідусь, одягаючи жилетку. — Розібрати не можеш? Адже у Марини, здається, каліграфічний почерк. Не скажеш навіть, що лікарева дочка.

— А у лікарів хіба погані почерки? — запитав я з удаваним інтересом, гарячково метикуючи, що ж робити далі.

— У лікарів почерки препогані: пишуть історії хвороб, рецепти — квапляться. От і виходять закарлючки. Дай-но я тобі допоможу розібрати.

— Та ні, вже все зрозумів, — зупинив я дідуся. І почав-гаряче, просто-таки з натхненням вигадувати: — "Але тим часом ти, Сашуню, повинен дбати про свого дідуся! У всьому допомагати йому. Не забувай, що він уже старий..."

— Що, що? — насторожився дідусь і навіть палицею злегка пристукнув. — Так прямо і написано: "старий"? Дай-но я погляну!..

— Ні-ні, помилився! — знову зупинив я дідуся. — Тут написано не "старий", а "звик"... Значить так: "Не забувай, що він уже звик жити сам, і тому не втомлюй його, не галасуй, не набридай!"

Для правдоподібності я закінчив листа так, як закінчила його сама мама:

— "Цілую тебе, Сашуню. Поцілуй і дідуся. Я нічого не написала йому і про нього, бо ж думаю послати йому завтра окремого листа..."

— Як це — нічого не написала? — здивувався дідусь. — Адже ти щойно читав...

— Забула, напевно, — припустив я. — Просто забула. — І швидше засунув листа під подушку.

Дідусь похитав головою і незадоволено посмикав ланцюжок пенсне:

— Так, пам'ять, бач, препоганою стала. Їй би самій приїхати сюди. Відпочити від гамору, від міста...

Дідусева палиця бадьоро перелічила сходинки ґанку і, торкнувшись землі, ніби втратила голос.

Я залишився у кімнаті один. І відразу, неначе мене підганяв мамин лист, вирішив сісти за підручника. Щоб переконати самого себе, що вчитимусь дуже серйозно, я розклав на столі одразу два зошити, підручник граматики і томик Гоголя. Я вирішив тренуватися на гоголівських текстах, щоб було водночас і корисно, і весело. До того ж вчителька казала нам, що у Гоголя трапляються речення, дуже важкі для двієчників.

"Візьмуся за найважче! І просиджу сьогодні рівно три години десять хвилин. Нізащо в світі не порушу графіка!" — так подумки заприсягся я сам собі. І в ту ж мить почув пронизливий крик:

— Ой, пірати! Пірати! Пірати напали!

ПІРАТИ

По сходинках затупотіли голі п'ятки.

Поки Липучка з'явилася у дверях, я встиг накрити зошити і книжки скатертиною і впіритися очима у стелю. Розчинивши двері, Липучка глянула на мене так, ніби навколо вирувала пожежа, а я сидів собі спокійнісінько, не помічаючи ніякої небезпеки.

— Ой, сидить! Ручки схрестив, мріє! А там пірати напали! Намет розтягують. Біжімо скоріше! Де дідусева палиця?

— Де палиця? — захвилювався я, підхоплюючись зі стільця. — Вона в лікарні… Тобто дідусь у лікарні.

— Ой, погано! А то б ми їх палицею по капелюхах!

— По яких капелюхах?

— Там побачиш. Біжімо!

Сашко був уже на подвір'ї. Між нашим і Сашковим ґанком на вірьовці білою накрохмаленою завісою лопотіла розвішана білизна. Сашко наказав Липучці зняти білизну й віднести її до кімнати.

— Зробимо з вірьовки ласо, — гукнув він, — і накинемо на них, якщо будуть чинити опір. Як у Майн Ріда!

Ми відв'язали від стовпів вірьовку. Сашко швидко й спритно зробив на кінці петлю і покрутив нею в повітрі. Потім ми подались з пагорба вниз, до річки.

Підбігши до берега, ми поховалися в кущах і почали спостерігати.

Піратів було двоє. Замість чорних піратських прапорів вони тримали в руках білі панами і зловісно обмахувалися ними. Обоє вони були в червоних купальних костюмах і з зеленими листочками на носах. Та тільки один пірат — товстий-претовстий, а другий — миршавий, худенький.

Піратська база, у вигляді теплої зимової ковдри і різних баночок-скляночок на ній, розташувалася поблизу нашого намету. Тут лежали і зняті з нього зелені гілки. Обмахнувшись панамами, пірати, ніби нічого й не сталося, продовжували свою розбишацьку справу. Віддираючи широку хвойну гілку, товстий пірат чи, точніше, піратка промовила:

— Не лізь, Венику, ти заскабиш руки голками! Я все зроблю сама. У нас буде чудовий тент. Ми сховаємося під ним від сонця. Інакше може статись сонячний удар!

— Я їх знаю, — ледь-ледь, крізь сміх, вимовив я. — Це ж дикуни! Найсправжнісінькі дикуни!..

— Ясна річ, дикуни, коли в чужий дім залізли, — похмуро погодився Сашко. — Ми будували, а вони ламають… От зараз я на цього бегемота в панамі накину ласо!

Але заарканити Ангеліну Семенівну Сашко не встиг… У таборі піратів раптом зчинилася страшенна веремія. Веник хотів залізти усередину намету і, певно, наступив на лапу шпіцові Бергену, що спав там. Старий пес підхопився, завищав і спросоння цапнув Веника за ногу.

Що тут почалося!

— Покажи мені ногу! Покажи мамі ногу! — зарепетувала Ангеліна Семенівна.

А роздивившись Веникову ногу, вона зарепетувала ще голосніше:

— Боже мій! Це скажений собака! Бачиш, він весь час одвертається від річки, він боїться води! Він боїться води! Він скажений!..

— Сама скажена, а нашого Бергена ображає! — пробурчав Сашко. — Молодець, що цапнув: не будуть чужі речі цупити!

Ангеліна Семенівна раптом замахнулася чимось — ми не розгледіли, чим саме, — і шпіц жалібно вискнув.

— Ну, ось бачиш! — закричала Ангеліна Семенівна. — Я перевірила! Він, звісно ж, боїться води! Чуєш, як вищить?

Піратка згребла свою ватяну ковдру, баночки і скляночки з їжею і, гукнувши Веникові: "За мною! В лікарню!" — почала видряпуватися на пагорб. Спохвату вона навіть не одягла плаття, а так і полізла у своєму червоному купальному костюмі.

— Їй би гладіаторшею у цирку працювати. Биків лякати! — глузливо сказав Сашко.

А Липучка нічого не могла промовити: вона беззвучно реготала, здригаючись плечима і хапаючись за живіт.

Тільки-но ми вилізли зі своєї схованки, шпіц Берген з вищанням кинувся нам назустріч.

— Ой! — скрикнула Липучка. — Вони його поранили!

І справді, вся морда у пса була в крові; кров, стікаючи по довгій білій шерсті, капала на камінці. Сашкове обличчя раптом зблідло і зробилося таке зле, що я навіть злякався. Очі звузилися і стали схожі на металеві смужки, а губи стислися ще щільніше.

— Дожену їх зараз і здам, як справжніх розбійників, у міліцію, — процідив він. Опустився на коліна й почав роздивлятися пораненого пса. Поступово Сашкові губи самі по собі розтулилися, і почали розтягуватися у посмішку. Він зловив на долоню одну червону краплю і злизнув її.

— Ой, що ти робиш? — вражено зойкнула Липучка.

— Морс куштую… Журавлиний морс! Головна піратка облила його морсом, щоб перевірити, чи боїться він води. Зрозуміло?

Липучка знову почала здригатися плечима й хапатися за живіт. Потім потягла пса до річки вмиватися.

— Ну, не впирайся, не впирайся, будь ласка! Ти поводився, як справжній герой: один бився з двома дикунами. І змусив їх тікати. А митися боїшся! Ну, не впирайся! — примовляла вона.

Ми з Сашком почали ремонтувати намет, в якому з'явилися просвіти, схожі на нерівні вікна.

— Добре, що пліт наш по деревинці не розтягли, — бурчав Сашко. — Для "тента" свого… Щоб від сонця ховатися! Хто ж це з нормальних людей від сонця ховається?

Ми поклали колючі хвойні й шерехаті листяні гілки на їхні попередні місця, позакладали усі просвіти.

— Зараз будемо пліт на воду спускати, — оголосив Сашко.

Настала урочиста хвилина. Ми з трьох боків вчепилися за колоди й потягли пліт до річки. Він упирався, чіплявся суччям за каміння. Але ми тягли, тягли — і раптом пліт став легкий, невагомий, він сам потяг нас за собою.

— Ур-ра! Поплив! Поплив! — заверещала Липучка. — Ур-ра! — І перша полізла на пліт.

Ми з Сашком теж полізли, і різнокольорова, збита з колод "палуба" заходила ходором.

Мама завжди каже, що у мене дуже багата уява. Ось, наприклад, я можу собі уявити, що тролейбуси, які скупчилися на кінцевій зупинці, — це стадо величезних тварин з довгими і прямими рогами, що прийшли на водопій. А якось, коли ми з мамою зайшли до посудної крамниці, я

уявив собі, що різноманітні чайники, які стояли на поличці, — це одна велика сім'я: найвищий, худий чайник, або точніше сказати, кофейник, — це сухорлявий, підтягнутий батько; найтовщий, у червоних кружальцях, — розчепурена мати, а маленькі різнобарвні чайнички — їхні численні дітки. Пам'ятаю, мама тоді сказала:

"З твоєю уявою можна стати письменником. Але зараз ти, на жаль, можеш видати лише "Повне зібрання орфографічних помилок".

Так чи інакше, уява у мене була дуже багата. І ось, уперше залізши на пліт, я на хвилину примружив очі і уявив собі, що мінлива, лускато-золотава під сонцем вода — це вода океану, який притих і винувато зітхає після бурі. Наш пліт — це все, що залишилося від гігантського корабля, який зазнав аварії. Зелений пагорб — це вулкан, що будь-якої хвилини і без будь-якого попередження може почати виверження. А назустріч нам пливе неминуча загибель у вигляді білого айсберга, з яким ми ось-ось повинні зіткнутися. Айсбергом мені видався білий шпіц Берген, який, не побажавши залишитися без нас на півострові, відважно пустився уплав і наздогнав пліт. Правда, шпіц, який плив по річці, більше нагадував не грізну гору, а дивом вцілілу в ясний сонячний день крижинку, вкриту снігом.

Липучка втягла пса на борт нашого "корабля".

— Приймемо і його до нашої команди, коли вже людей не вистачає, — сказав Сашко.

Він заліз у ящик з-під рафінаду, тобто на капітанський місток, і віддав перше розпорядження:

— Ти, Шурко, будеш помічником капітана, боцманом і стерновим. Бери жердину і слухай мою команду! Липучка буде лікарем і коком. А хто у нас буде просто матросом? Адже повинні бути на кораблі рядові матроси? Ясне діло, повинні.

Раптом Сашко простягнув руку і вказав на пагорб, до вершини якого видиралися дві кумедні постаті в білих панамах, ніби два живих гриби: один на товстій ніжці, другий — на тонкій.

— А якщо нам… худенького пірата матросом зробити?

Я не повірив своїм вухам:

— Веника? Матросом? Та його матуся од своєї спідниці ні на крок не відпустить!

— Не відпустить? А ми його викрадемо, — цілком серйозно сказав Сашко.

— Як це — викрадемо?

— Придумаю як. Матуся і не помітить. Зрозуміло?

— Та чи ж варто через нього руки бруднити? — засумнівався я. — Викрадати! Що він, східна красуня, чи що? Без нього" обійдемося. Хіба у тебе немає хороших товаришів?

— Товаришів у мене більше, ніж у тебе. Та всі вони в туристичний похід попливли…

— Попливли? Ось бачиш! І нам би теж! Чому ти з ними не поплив?

Сашко похмуро глянув на мене:

— Не міг. Діло у мене є. Таємниця, еге?

Сашко ствердно хитнув головою:

— Таємниця.

"Чи настане такий щасливий день, коли я взнаю його чудову таємницю? — подумав я. — Чи довірить він мені?.."

Потім Сашко склав руки трубочками, приставив ці трубочки, мов бінокль, до очей і скомандував:

— Повний вперед!

Я занурив свою довгу жердину у воду, дістав до дна і щосили відштовхнувся — наш пліт рвонув уперед.

ЧИСТІ ПРОМОКАШКИ

Минали дні, а рожеві промокашки в моїх новеньких зошитах залишалися незаплямленими. Мені нічого було промокати, бо я нічого не писав. За цей час мама встигла прислати мені ще два листи — один дідусеві і один мені. Жаліючи дідусеві очі, я обидва листи прочитав уголос, а потім квапливо розірвав їх і розвіяв за вітром.

У кожному з цих листів мама турбувалася про моє здоров'я, радила більше бувати на свіжому повітрі й вчасно їсти. І в обох листах, десь у кінці сторінки — здавалося, зовсім іншим, зловісним, не маминим почерком — було написано: "Але тим часом..." І далі мама нагадувала про мою переекзаменовку.

Тут я затинався і починав вигадувати: "Але тим часом Сашко не повинен забувати і про духовну їжу: більше читати різних цікавих книжок і головне — частіше ходити в кіно!" — так вигадував я, читаючи листа, адресованого дідусеві. А придумавши про кіно, я подумав, що кожного разу, читаючи мамині листи, зможу вигадувати щось вигідне для себе. І наступного разу, дійшовши до слів "Але, тим часом...", я прочитав таке: "Але тим часом ти, Сашко, ні в якому разі не повинен

рости маминим синком. Купайся в річці скільки тобі буде завгодно! І на сонці можеш лежати хоч цілісінький день. Спати лягать вчасно зовсім не обов'язково, можна лягти і трохи пізніше — нічого з тобою не станеться! Та й щодо їжі я теж передумала: можеш їсти в будь-який час..."

Здається, я перестарався, бо дідусь поправив пенсне на носі, ніби бажаючи краще розгледіти моє обличчя.

— Так-так, — задумливо промовив він. — Маминих синочків ми ще в гімназії били. І зараз терпіти їх не можу. Та ось щодо харчування і сонячних ванн Марина, здається, переборщила. А взагалі, пречудова річ — рости на привіллі!

Потім мама ще присилала листи. Кілька разів їх читав дідусь. Але, на моє щастя, мама нічого вже про переекзаменовку не писала.

Вирішила, що я нарешті запам'ятав її поради і вчуся що є змоги.

Я й справді щоранку розкладав на столі свої підручники і зошити, саморобну дерев'яну чорнильницю і саморобну різьблену ручку дідусевої роботи. Та рожеві промокашки так і залишалися чистими, бо ж щоразу хто-небудь стукав у двері. Приходили дідусеві пацієнти. Одним він просив передати рецепти, іншим — усні поради. А оскільки всі хворі у місті з дитинства звикли лікуватися тільки у дідуся, вірили лише йому і називали його "професором", двері безнастанно відчинялися й зачинялися, як у найсправжнісінькій поліклініці.

Приходили навіть хворі з Хвостика. Хвостиком називали околицю міста, що простяглася за річкою вузьким довгим ланцюжком білих будиночків. В обхід, через міст, до Хвостика треба було добиратися години півтори. А річкою, казали, значно швидше.

Деякі пацієнти просили дідуся зайти увечері до них додому, "якщо він, певна річ, не дуже втомиться". Вони чудово знали, що дідусь усе одно зайде, хоч би як він стомився.

Тільки-но чулися кроки, я похапцем ховав під скатертину все, що могло викрити мене. Адже кожного разу я сподівався побачити у дверях Сашка чи Липучку, а для них я був "дуже культурний, дуже освічений і дуже грамотний москвич". Коли ж нарешті у мене уривався терпець і я твердо вирішував залишити скатертину у спокої, у дверях справді з'являлися мої нові друзі. Ховати докази було вже пізно, і я просто зіштовхував їх під стіл. Від цього підручники мої дещо потріпалися і стали якісь немов роздягнуті, тобто вислизнули з обкладинок.

Іноді мені раптом вчувалися важкі кроки Андрія Микитовича. Адже він обіцяв "якось нагрянути у гості". Та він не приходив. "Мабуть, зневажає мене! Кепкує!" — з досадою думав я, згадуючи про двійку з єхидною закарлючкою на кінці.

Щоночі, лягаючи у постіль, я робив складні перерахунки і заново складав графік свого навчання. Виходило, що я повинен учитися щодень по три з половиною години, потім по чотири години, по чотири з половиною... Цифри дедалі зростали й зростали. Коли нарешті дійшло до п'яти годин, я сказав собі: "Годі! Отак врешті-решт вийде, що я повинен вчитися двадцять п'ять годин на добу! Завтра мене вже ніхто не сполохає!"

І знову мене сполохала Липучка. Вона завжди дуже оригінально входила до кімнати: постукає — і одразу увійде, не чекаючи, поки я скажу: "Можна!" або "Хто там?". Незрозуміло навіть, для чого вона стукала. Я ледве встигав скидати під стіл підручники і зошити. Так було й цього разу.

Але на порозі Липучка дуже довго тупцяла. Видно було, що вона хоче про щось запитати мене чи попросити.

Липучка була вся якась різнокольорова: волосся — руде, обличчя — червоне від ніяковості, сарафан — невизначеного, цвілого кольору, ноги — зверху бронзові, а внизу сірі од пилюки, ніби навмисне присипані порошком.

— Ой, не знаю навіть, з чого почати… — вимовила нарешті Липучка.

— А ти почни від самого початку, — порадив я.

Набравшись сміливості, вона сказала:

— Ой, Шурко, ти повинен мені допомогти! Заяву одну скласти… Дуже важливу! До міськради. Розумієш?

Я похитав головою: мовляв, поки що нічого не розумію.

— Ну, одне слово, справа така, — почала пояснювати Липучка. — Від станції до нашого міста досить далеко. До того ж дорога вгору… А автобуса немає. Хоч на собі речі тягни! Треба, щоб автобус ходив.

— А чого ти про це турбуєшся? — здивувався я.

Липучка заходилася тицяти в мене пальцем, як у чудо якесь:

— От кумедія! Не розуміє! Адже люди з речами приїжджають, а автобуса немає. Ну ось, значить, різні… — Тут вона затнулася, підшукуючи підходяще слово. — Ну, значить, різні несвідомі люди усім цим користуються. На державних підводах возять приїжджих, а грошики собі в кишеню кладуть.

І знову я подумав: "Ні, Липучка не тільки "ойкати" вміє!"

— Треба написати про все це, — рішуче вела вона далі. — Тільки я сама не зможу: не вмію я заяви писати. А ти краще напишеш! Так, що одразу резолюцію червоним олівцем поставлять. Знаєш, у лівому куточку…

"Так, поставлять резолюцію червоним олівцем! — подумав я. — Двійку з єхидною закарлючкою поставлять, як Андрій Микитович. До чого ж це неприємна справа — бути двієчником! І до того ж навіщось, як дурень, стенав плечима. Розповів би чесно про двійку, а так ось викручуйся тепер!"

Але зітхати було пізно, і я викрутився.

— Допомогти — це можна, — відказав я. — Тільки у мене дуже поганий почерк, ти нічого не розбереш. Я сам іноді не розбираю.

— Ой, це байдуже! — заспокоїла Липучка. — Ти мені продиктуй, гаразд? А я запишу.

Це був вихід із становища.

— Гаразд, я диктуватиму, а ти пиши, — погодився я.

Чорнило й ручка були на столі, немов чекали на Липучку. Вигадувати мені було не вперше: натренувався, читаючи мамині листи. Крім того, одна наша сусідка в Москві дуже любила писати різні скарги і збирати під ними підписи мешканців: то ванна протікає, то хтось із сусідів довго розмовляє по телефону. Перш ніж збирати підписи, сусідка читала свої заяви уголос на кухні. Кожну скаргу вона починала словами: "Не можна без почуття глибокого громадянського обурення писати про те…"

І я почав диктувати Липучці:

— "Не можна без почуття глибокого громадянського обурення писати про те, що між містом і станцією немає автобусного зв'язку..."

Потім я згадав, що сусідка наша обов'язково вживала такі вирази: "використовуючи своє службове становище", "деякі особи", "чи не час". Я продиктував Липучці:

— "Використовуючи своє службове становище, деякі особи перевозять приїжджих за гроші на державних підводах. Чи не час покласти цьому край?.."

І ще мені пригадалося, що кожну скаргу сусідка наша закінчувала погрозою: якщо, мовляв, не вживете заходів, скаржитимусь вище. І я продиктував:

— "Якщо автобуса не буде, ми напишемо скаргу до Москви!.." — А потім порадив Липучці: — Тепер збери підписи. Якнайбільше підписів... І все буде гаразд.

— Ой, як коротко вийшло! — вигукнула Липучка, розглядаючи аркуш із зошита, що залишився майже чистий.

— Це добре, коли коротко, — пояснив я. — Довгу заяву можуть не дочитати до кінця. Розумієш?

— Розумію. Ой, ти чудово продиктував! Просто як дорослі пишуть у справжніх заявах!

Липучка акуратно згорнула аркуш у трубочку, а я скромно розвів руками: мовляв, ну що тут особливого: написати заяву — це для мене раз плюнути.

Липучка хотіла одразу бігти до міськради, але я зупинив її:

— А підписи?

— Ой, їх збирати дуже довго!

Мені одразу спала на думку ідея:

— Не треба збирати. Напиши внизу так: "Білогорські піонери, всього три тисячі підписів".

— Що ти, що ти! Три тисячі! У нас і з немовлятами стільки дітей не набереться.

— Тоді напиши: "Усього двісті підписів". І ділу кінець.

— Ой, хіба можна? Адже це неправда!

— Для хорошого діла іноді й збрехати можна, — заспокоїв я Липучку.

Вона знову сіла до столу. Та враз ми почули, що хтось лізе у вікно.

ВИКРАДЕННЯ

Сашко зручніше вмостився, поклав свої лікті на підвіконня й обвів нас презирливим поглядом, ніби кажучи: "Дурницями усякими займаєтесь, а я тим часом..."

— Ой, щось трапилося? — вигукнула Липучка.

— Еге ж, трапилося, — спокійнісінько відповів Сашко. — Приготуйтеся — зараз кімнату підмітатиму.

Підмітати кімнату? З глузду він з'їхав, чи що? Ми з Липучкою розгублено перезирнулися.

— Чого очі повитріщали? — Сашко підтягнувся на руках, видерся на підвіконня і стрибнув на підлогу. — Веник, чи то ба Віник, зі мною. Зрозуміло?

— Ой, викрав? — Липучка, як завжди у хвилини захоплення, сплеснула в долоні, аж навіть свою заяву пом'яла. І, притиснувши руки до грудей, затамувала подих.

Сашко обнишпорив поглядом стіни.

— У тебе йод є? — запитав він у мене. — Щось я аптечки не бачу…

— Не знаю… Є, мабуть… А навіщо тобі йод?

— Ой, ти, либонь, поранив його, коли у матусі відбивав, еге? — здогадалася Липучка. — Ласо накинув, так?

— Хіба я бандит якийсь? Це я з піратами хотів битися, а він зовсім не пірат… Дуже навіть симпатичний хлопець, тільки сором'язливий, як дівчисько. Людей боїться… Та ми це з нього виб'ємо.

— Ой, ми його бити будемо? — злякалася Липучка.

— Дивачка ти! Я ж у переносному розумінні. Ну, перевиховаємо, значить. Зрозуміло?

— Зрозуміло.

— А як же ти викрав? Адже його матуся від себе ні на крок не відпускає, — запитав я.

— Узнаєш! Давай-но сюди йод.

Дідусь був лікарем, але сам ліків не любив. Я постеріг, що коли до нього приходили хворі, він одразу ліз до кошика, який стояв за диваном.

"Терпіти не можу, коли ліки на видних місцях виставляють, — казав він. — Нічого собі прикраса".

Я поліз до дідусевого кошика, знайшов там каламарчик з йодною настойкою і передав його Сашкові.

— А тепер поклич Веника, — розпорядився Сашко.

— Покликати?.. А де він?

— Біля ґанку тупцяє. Соромиться. Адже ти з ним у вагоні, здається, дипломатичних стосунків не підтримував?

— Так... Я там з Андрієм Микитовичем дружив. З підполковником артилерії! — гордо відказав я. Та, згадавши, чим закінчилася наша дружба, тихенько зітхнув. — Веник там, у вагоні, весь час книжки читав.

— Ой, книжки читав! — захоплено вигукнула Липучка. — Він, либонь, як і ти, жахливо грамотний, еге?

Що стосується Веника, то я не міг дати якихось певних відомостей, а сам я був справді "жахливо" грамотний. І тому знову зітхнув. А Липучка подалася запрошувати Веника. Він боязко увійшов до кімнати й зупинився на порозі. Був він у білій панамі і з книжкою під пахвою.

— Йде по місту — книжку читає, — мовив Сашко. — Ти і в Москві також з розкритою книжкою вулиці переходиш?

— Що ви! У Москві я лише в метро і в тролейбусі читаю. А на вулиці не можна — адже там світлофори.

— Автомобілі там, а не світлофори! — чомусь сердито сказав Сашко. — І на "ви" мене, будь ласка, не називай. Зрозуміло? Ач, який інтелігентний! Закочуй-но сорочку!

Веник злякано озирнувся, ніби просив у нас з Липучкою захисту.

— Ага, розумію. Соромишся? — сказав Сашко. — Ти, Липучко, відвернися.

Веник покірно задер сорочку і оголив своє худеньке і бліде тіло.

— Тобі б Снігурочку у театрі грати, — кепкував Сашко. — Куди тебе лікарі від сказу колють? Покажи.

Веник злякано схопився за живіт:

— А ви що? Також маєте намір… мене колоти?

— Хіба я несповна розуму, чи що? Як твоя матуся?

Веник раптом рішуче обсмикнув сорочку, і його бліде личко гнівно порожевіло, чого я аж ніяк не сподівався.

— Ви, будь ласка, мою маму не зачіпайте! — гордо промовив він.

Сашко так і укляк з каламарчиком в одній руці і з пробкою в другій.

— Ти дивись! "Не зачіпайте"! — здивовано і разом з тим з повагою проказав він. І, ніби вибачаючись, додав: — А чого ж вона нашого старого Бергена зачіпає? Скаженим його обзиває! Це ж образа, якщо хочеш знати. Образа собаки — вірного друга людини! Зрозуміло? Ну, та гаразд. Задирай сорочку!

Веник покірно задер її, і Сашко почав мастити йому живота йодною пробкою.

— Тебе так після уколів мажуть? — запитав Сашко, розглядаючи чималий коричневий острівець, що виник на білій западині, яка називалася животом Веника.

— Та-ак... — протягло мовив Веник. — Тільки ви дуже вже густо... І багато... Та й для чого взагалі?..

— По-перше, не "ви", а "ти"! — сердито сказав Сашко. — А по-друге, зовсім не густо: маслом каші не зіпсуєш! Тепер, коли прийдеш додому, задери сорочку й покажи своїй мамі. Зрозуміло? І так щодня робитимемо. А ти, замість того щоб у поліклініці в черзі стовбичити, будеш з нами на плоту плавати.

І тільки тут я все зрозумів! Тепер у нашій корабельній команді буде хоч один рядовий матрос. Молодець Сашко, ловко придумав!

Я СТАЮ ПОЕТОМ

І знову — вже вкотре! — мене сполохала Липучка. Тільки-но я з важким серцем (мені треба було вчитися вже по вісім годин на добу!) усівся за стіл, вона, навіть для годиться не постукавши, влетіла до кімнати.

Я натренованим кидком зіпхнув зошити й підручники під стіл, а Липучка, розмахуючи газетою, не заговорила, а просто таки закричала:

— Ой, тепер я все знаю! Тепер я все знаю, Шурко!

— Все знаєш? Про мене?.. — Я злякано позадкував до вікна.

— Так, усе знаю! Тут усе написано! — Липучка перейшла на таємничий шепіт. Вона виставила вперед номер "Пионерской правды", наче збиралась стрельнути з нього мені в самісіньке серце. — Тут усе написано! А ти приховував! І як тобі не соромно, Шурко! Як тобі не соромно!

"Що там написано? — з жахом подумав я. — Може, надрукували замітку про мою двійку? А чому б і ні, цілком можлива річ! Адже висміюють там ось таких, як я, безграмотних двієчників. Тепер усе загинуло: Сашко зневажатиме мене. І Липучка теж. І навіть Веник. І дідусь про все довідається. І тітонька Кланя. Який сором! І чому я одразу все по-чесному не розповів? Відмінник! Освічений москвич! Вистрибнути хіба що у вікно й назавжди позбутися сорому?" Та у вікно вистрибувати було ні до чого: дідусь жив на першому поверсі.

А Липучка наступала й далі:

— Навіщо ж ти приховував від нас? Навіщо?

— Я все розповім вам. Слово честі, все розповім, — забурмотів я. — Мені просто було соромно, дуже соромно…

— Соромно? — Липучка витріщила зелені очі. — Хіба цього можна соромитися? Цим треба пишатися!

"Чи не вкусив її справжній скажений собака? — подумав я. — Чи вона просто знущається з мене?"

— Так, цим пишатися треба! — урочисто повторила Липучка. — Я вивчила їх напам'ять!

І вона раптом почала читати вірші:

Як срібло, вода сіяє.

Ми попрацювали — і от

Поплив, урочисто й поважно,

Поплив наш саморобний флот!

Нехай не на просторах океанських —

По руслу вузькому ріки,

Та є у нас і мостик капітанський

І є герої-моряки!

Нехай промчать, як блискавка, роки,

Ми загартуємось, зростем —

Тоді красиві кораблі

По океанах поведем!

Липучка прочитала вірші з таким натхненням, що я навіть заслухався, притиснувшись до підвіконня. Потім глянула на мене очима, повними, як кажуть, невимовного захоплення.

— І цього ти соромився? Цим треба пишатися! — повторила вона. — Вітаю тебе! Вітаю тебе, Шурко! Ти — справжній поет!

— Я?.. Поет?..

— Ой, не прикидайся, будь ласка! Годі скромничати! Адже тут ясно написано: "Сашко Петров, Москва".

Я вихопив газету — і справді, під віршем стояв підпис: "Сашко Петров". Буває ж такий збіг!

— Я вже всім газету показала, всім! — заторохтіла Липучка. — Ой, який же ти молодець! Наш пліт прославив! Просто на всю країну! Але чому ти написав "Москва"? Написав би краще "Білогорськ". Адже ти тут складав? І навіть прикрасив дещо! Та це нічого — поети завжди так роблять. А хто це "герої-моряки"? Веник, га?.. — У Липучки затрусилися плечі, вона схопилася за живіт. — Ой, я ж одразу помітила, що ти в риму говорити умієш! Ще найпершого дня. Пам'ятаєш? А потім я помітила, що ти ранками так задумливо-задумливо сидів за столом. А тільки-но я входила — ти скидав зошита під стіл. Думаєш, я не помітила? Ти ранками вірші складав? Еге?.. Ось і зараз зошит під столом валяється. У ньому нові вірші, га?

Липучка, нахилившись, схопила зошита. Я кинувся за нею: адже там, у зошиті, були поради нашої вчительки російської мови, як краще мені підготуватися до переекзаменовки.

Я вихопив зошита:

— Це не вірші... Це... зовсім інше...

— Ой, як же не вірші? Знову обдурюєш?

— Тобто там вірші... Але я ще не можу їх показати. Я ще...

— Ой, покажи! Покажи! Просто страх як цікаво!

— Ні-ні, — наполіг я, квапливо ховаючи зошита під скатертину. — Зараз не можна... Я ще не опрацював як слід. Ось опрацюю — і тоді обов'язково прочитаю...

— Новий вірш, га?

Я невизначено стенув плечима.

— Ой, розумію! Письменники завжди багато разів переписують свої твори. Ось Лев Толстой, наприклад, "Війну і мир" сім разів переписував. Я сама десь читала...

За секунду вона була в захопленні від нового відкриття:

— Ой, Шурко, адже у тебе й ім'я таке поетичне — Олександр! Як у Пушкіна.

Не знаю, з ким би ще на радощах порівняла мене Липучка, та в цей час, на щастя, з'явився Сашко.

САШКОВА ТАЄМНИЦЯ

Він був дуже серйозний. І, як завжди у такі хвилини, руки заклав за спину, дивився спідлоба й нетерпляче покусував нижню губу. Говорив коротко, уривчасто, немов наказував:

— Ану, вийди, Липучко! Прогуляйся!

Липучка незалежно втупила в стелю свої очі і ніс, усипаний ластовинням:

— А чого ти розпоряджаєшся в чужій кімнаті?.. Шурко, мені можна залишитися?

Я глянув на Сашка, потім на Липучку, потім на підлогу й невиразно стенув плечима.

— Секрети, га? — глузливо запитала Липучка. — Кажете, що дівчата секретничають. А самі?

Ми з Сашком мовчали.

— Значить, мені йти, так?

— От-от, прогуляйся, — з нещадною твердістю мовив Сашко.

— Прогулятися? Добре. Я йду… Мужчини, називається! Кавалери! Лицарі! Мушкетери!.. Веник би ніколи так не вчинив. Тому що він насправді освічений… І дуже інтелігентний. Справжній москвич!

Це вже був постріл у мій бік. Боячись, що промахнулася чи дуже легко поранила мене, Липучка зблиснула своїми зеленими очиськами:

— А ще поет! Пушкін!

Вона так грюкнула дверима, що легка дерев'яна чорнильниця на столі підстрибнула й на скатертині з'явилася маленька фіолетова плямка — вже не перша з часу мого приїзду в Білогорськ.

— Навіщо ти її так? — запитав я Сашка.

— Бо справа… важлива!

Оскільки Сашко капітан нашого корабля, я запитав:

— Завдання якесь? Наказ?

— Ні. Прохання.

— Прохання? До мене?

— Так, до тебе. І не перебивай. Таємницю мою узнати хочеш?

Я, здається, вдруге в житті відчув, що у мене, десь під лівою кишенькою, є серце і що воно досить-таки сильно калатає (вперше я відчув це, коли вчителька оголосила прізвища двієчників, які одержали переекзаменовку). І ще я зрозумів — як це правильно кажуть: "Він підріс від гордості!" Мені й справді здалося, що я став трохи вищий на зріст. Отже, Сашко тепер довіряє мені, як самому собі! Довіряє свою таємницю, таку важливу, що він через неї навіть не поїхав у туристичний похід! Таку важливу, що вона прив'язує його і разом із ним наш пліт до Білогорська! І він ще запитує, чи хочу я взнати її!..

— Одне слово, діло ясне, — сказав Сашко. — У мене — переекзаменовка. Зрозуміло?

Я так і сів на стілець:

— У тебе?.. Переекзаменовка?..

— Ага. Пишу я погано. З помилками. Розумієш? Ось і схопив двійку. Допоможеш, га?

— Хто? Я? Тобі?

— Так, ти — мені. Ясна річ, не я тобі. Адже ти освічений, культурний. Поет! Липучка сьогодні вуха всім протуркотіла. Коли вона мені "Пионерку" показала, то я одразу вирішив: попрошу Шурка! Згоден?..

Я навіть не міг невизначено стенути плечима — так і сидів, роззявивши рота, мов риба. І мовчав теж як риба. Мій вигляд не сподобався Сашкові.

— Гляди, не знепритомній! Зблід, як Веник. Не хочеш допомагати — то так і скажи. Без тебе обійдуся.

Тут нарешті у мене прорізався голос. Правда, чийсь чужий — слабенький, невпевнений, — але все-таки прорізався:

— Та ти що, Сашко! Я з задоволенням… Тільки ж у мене немає… цього… як його… педагогічного досвіду…

— І не треба. Ти просто будеш мені диктанти диктувати і перевіряти помилки. Зрозуміло?

— Зрозуміло…

Я перевірятиму помилки! І чому я чесно, як ось Сашко зараз, не розповів про свою нещасну двійку? Точніше, нещасна була не двійка, а я сам. Навіщо я, мов дурень, стинав плечима? Ці думки вже не вперше приходили мені в голову. Але каятися було пізно. І треба було не виказати свого хвилювання.

— І це вся таємниця? — з удаваним спокоєм запитав я.

— Уся.

— А я думав!..

— Мало що ти думав.

Так, я справді думав мало, інакше не потрапив би у таке дурне становище.

— І ти через таку дурницю не пішов у туристичний похід? І наш корабель до міста прив'язав? — дивувався я.

— Це не дурниця. Я повинен здати екзамен, — дуже рішуче мовив Сашко. — Зрозуміло? Лусну, а здам! Восени батько з матір'ю з геологічної розвідки приїдуть — я їм обіцяв.

— А-а! Вони, значить, восени приїдуть? А у тебе, значить, переекзаменовка?

Від розгубленості я, здається, говорив не зовсім до ладу.

— І ще я Ніні Петрівні обіцяв. Учительці нашій. Вона не хотіла в село їхати через мене. А я умовив: сам, сказав, підготуюся. Зрозуміло?

— Не зовсім. Вона тобі двійку вліпила, все літо тобі зіпсувала, а ти про неї турбуєшся?

— Сам я все зіпсував!.. Одне слово, згоден допомогти чи ні?

Я дивився на Сашка з таким здивуванням, начебто він з іншої планети впав. Захищає вчительку, яка йому двійку поставила! І від походу відмовився. Дивний він хлопець! Так мені здавалося тоді.

Не дочекавшись відповіді, Сашко твердими, злими кроками попрямував до дверей. Що я мав робити? Не думаючи про те, як все повернеться далі, я наздогнав Сашка:

— Я допоможу тобі! Звісно, допоможу! Це ж дуже легко... І просто. Будемо працювати від самого ранку до вечора. Хочеш?

— Не хочу, а доведеться, — відповів Сашко.

Я СТАЮ ВЧИТЕЛЕМ

Увесь наступний день я від ранку до вечора оволодівав своєю новою професією — готувався викладати. І тільки тоді я зрозумів, як це важко — бути вчителем. Хоча справжнім вчителям усе-таки значно легше, ніж мені було: адже вони добре знають те, чому навчають інших. Я ж збирався навчати Сашка граматиці, а сам розбирався у ній не краще, ніж наш Паразит у правилах вуличного руху.

Тепер мені вже не треба було скидати підручники і зошити під стіл. Я міг вчитися цілком відкрито: адже я старався не для себе, а для іншого, тобто робив благородну справу.

Дідусь, виявляється, знав про Сашкову переекзаменовку.

— Молодець! — похвалив він мене. — Бачиш, як це приємно — добре вчитися: завжди можеш допомогти товаришеві.

"Спершу наполяжу на правила, — вирішив я. — Все-таки визубрити й переказати правила не дуже вже й важко. Почну з ненаголошених голосних, щоб і самому теж користь була..."

До полудня всі правила правопису ненаголошених голосних були вивчені назубок. А от як бути з диктантами? Диктувати я, звичайно, зможу: слава богу, читати ще не розучився. Але як же я перевірятиму те, що написано Сашком, якщо сам нічого не знаю? Може, кожне речення звіряти з книжкою? Ні, незручно. Сашко одразу здогадається, який я грамотій. Що ж робити?

Зрештою я придумав: визубрю напам'ять будь-який уривочок з Гоголя. Зовсім напам'ять! Запам'ятаю, як пишеться кожне слово і де який знак стоїть.

Я відшукав. своє улюблене місце з "Повісті про те, як посварилися Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" і заходився зубрити, починаючи

із знаменитих слів Івана Никифоровича: "Поцілуйтеся зі своєю свинею, а коли не хочете, так з чортом!"

— О! Вас лишень зачепи! — зубрив я далі. — Побачите: нашпигують вам на тому світі язика гарячими голками за такі богопротивні слова. Після розмови з вами треба і лице і руки вмити і самому окуритися.

— Дозвольте, Іване Івановичу: рушниця річ благородна, найцікавіша забавка, до того ж і прикраса в кімнаті приємна...

— Ви, Іване Никифоровичу, розносилися так зі своєю рушницею, як дурень з писаною торбою, — сказав Іван Іванович досадливо, бо таки починав уже сердитися.

— А ви, Іване Івановичу, справжній гусак... — і так далі.

Завжди я просто до сліз реготав, читаючи все це. А зараз я радів лише з того, що в уривкові було багато ненаголошених голосних. "Здорово писав Гоголь! — думав я. — Скільки ненаголошених наставив! Просто в кожному реченні. Ох і прітиме завтра Сашко!"

Я ще повторив уривок разів зо три уголос, потім разів зо три переписав його, потім почав декламувати. Одне слово, до вечора мені здавалося, що Гоголь писав зовсім не так уже й весело і що нічого нуднішого від повісті про Івана Івановича й Івана Никифоровича на світі не існує.

Лежачи в постелі, я ще раз повторив уривок про себе. А потім пригадав всілякі мудрі вирази, які часто вживали наші вчителі. Такі ось, наприклад: "Учися мислити самостійно!", "Якщо хочеш щось сказати — піднеси руку", "Не будемо гаяти часу — адже його не повернеш", "Не дивися в стелю, там нічого не написано!" і таке інше, і таке інше. А вночі мені приснилося, що нестриманий на язик Іван Никифорович обізвав

Івана Івановича "ненаголошеною голосною" і що саме з цього почалася знаменита сварка.

Вранці, тільки-но замовкла дідусева палиця, почався перший урок. Сашко увійшов до кімнати, тримаючи в руках товстий зошит у червоній клейончатій обкладинці. "Невже весь списати збирається?" — з жахом подумав я. В очах у Сашка було щось нове, незнайоме досі мені: шанобливе й трохи сором'язливе. І це у нього! У капітана Сашка!.. Ще б пак, адже я тепер був для нього не просто Шурко, а вчитель. Як пишуть у газетах — "наставник і старший друг".

Усі ці думки настроїли мене на суворий лад.

— Не будемо гаяти часу — адже його не повернеш, — сказав я.

Сашко покірно усівся за стіл, розгорнув зошита і дивився на мене, чекаючи нових розпоряджень.

— Почнемо з ненаголошених голосних, — проказав я і закрокував по кімнаті, подумки уявляючи собі, що крокую між рядами парт. — Голосні вимовляються чітко і ясно лише тоді, коли вони стоять під наголосом, — пояснював я. — В ненаголошеному стані вони звучать ослаблено, невиразно. Щоб правильно написати ненаголошену голосну в корені, потрібно змінити слово чи підібрати друге слово того ж кореня так, щоб ця голосна опинилася під наголосом...

— Ось, наприклад: вода — води, важкий — важко, посивіти — сивенький... — глузливо продовжив мої пояснення Сашко. — Так, еге ж? Просто за підручником шпариш.

Ні, він не дуже-то ніяковів переді мною! В першу мить я, увійшовши в роль учителя, мало не сказав: "Хочеш щось запитати — піднеси руку!" Але вчасно стримався: мабуть, Сашко підніс би руку й ляснув мене по потилиці, щоб одразу збити з мене всю педагогічну пиху.

— Значить, треба слово змінити? — знову глузливо запитав Сашко. — Ось зміни, будь ласка, слово "інженер". Ну? Зміни.

Я почав гарячково метикувати, але слово "інженер" ніяк не змінювалося.

— Це виняток, — сказав я. — Треба просто запам'ятати це слово — та й годі.

— Тоді зміни слово "директор", щоб ненаголошена стала наголошеною.

Я знову і так і сяк покрутив подумки слово, запропоноване Сашком. Нічого не виходило.

— Це теж виняток, — пояснив я. — І не перебивай, будь ласка!

— А ти не забивай мені голову всілякими правилами! Я їх без тебе знаю, а пишу все одно з помилками. Адже на кожне правило дві тисячі винятків. Давай краще диктанти писати.

Що я мав робити?

— Гаразд, візьмемо перший-ліпший уривок з Гоголя, — погодився я і розкрив "першу-ліпшу" сторінку, закладену промокашкою — вже не чистою, а з пунктирними слідами букв і розпливчастими обрисами ляпок.

Я почав виразно диктувати:

"— Поцілуйтеся із своєю свинею..."

— Сам ти поцілуйся зі своєю свинею, якщо так диктувати збираєшся! — розізлився раптом Сашко.

— Так з учителями не розмовляють! — у свою чергу обурився я.

— А чого ж ти кожну ненаголошену, як наголошену вимовляєш? Просто натискуєш на неї з усіх сил. Сам казав, що ненаголошені звучать ослаблено, невиразно… Мені твої підказки не потрібні!

Я й справді промовляв кожне слово мало не по складах і дуже ясно вимовляв ненаголошені голосні.

Адже мені завжди хотілося, щоб саме так диктували вчителі.

— Ти по-людськи диктуй, — вже зовсім осмілів Сашко. Здавалося, він ось-ось скаже: "А то як дам!"

Тоді я почав диктувати дуже швидко. Сашкова ручка знову зупинилася.

— Не корч з себе дурника, — попередив він. — Хочеш, щоб я взагалі жодної букви не розібрав? Чи то як? Ти самі тільки ненаголошені від мене ховай. Зрозуміло?

Так, справжнім учителям і не снилися, мабуть, такі учні!

Я диктував, майже не заглядаючи до книжки: весь уривок був визубрений напам'ять. Сашко здивувався:

— Ти всього Гоголя, чи що, напам'ять знаєш?

— Ну, не всього, звісно, — скромно відповів я. — Але чимало з його творів…

Сам того не помічаючи, я почав висловлюватися якось по-дорослому: адже я все-таки був педагог!

— Шпар далі! — розпорядився Сашко. Та ось я дійшов до кінця і сказав:

— Досить! Давай перевіримо! — А сам подумав: "Зараз почне сперечатися. Скаже: диктуй далі. А я далі не вивчив".

Але Сашко покірно простягнув мені зошита. Перевіряв я дуже повільно, про себе повторюючи текст і по буквах пригадуючи, як написане кожне слово в книжці. Перевіривши слово, я машинально підкреслював його, як це робила телеграфістка, коли підраховувала вартість телеграми.

Помітивши, що я весь час підкреслюю, Сашко захвилювався:

— Невже стільки помилок?

— Та ні... Я просто так, для себе.

Насправді помилок було всього п'ять. Я позаздрив Сашкові: адже вчора, вперше переписуючи цей уривок напам'ять, я зробив значно більше помилок.

"Сашко пише вдвічі краще від мене, — і все-таки у нього двійка, — подумав я. — Отже, якщо я буду робити помилок удвічі менше, ніж зараз, я все одно не здам переекзаменовку..." Від цих думок обличчя у мене стало таке сумне, що Сашко навіть насторожився:

— Дуже погано, га?

— Та ні, цілком пристойно, — відповів я і, взявши ручку, вивів під Сашковим диктантом чітку, з гострими кутами четвірку, схожу на недописану букву "Н".

— Надто вже ти добренький, — посміхнувся Сашко. Адже він не знав, що це була моя давня мрія, щоб за п'ять помилок ставили четвірку.

Я зітхнув так полегшено, як зітхав у класі, почувши рятівний дзвоник, що позбавляв мене виклику до дошки. "Слава богу, перший урок закінчився!" — подумав я.

Та де там! Сашко раптом заходився випитувати у мене, чому важкі слова пишуться не так, як вимовляються. Почав він зі слова "поцілуйтеся".

У школі вчителька часто говорила мені: "Петров, ти зовсім не вмієш аналізувати слова". Проте вмів я чи не вмів, а зараз треба було аналізувати. Спершу я намагався змінити слово так, щоб на перший склад "по" падав наголос. "Поцілунок, поцілуватися..." — шепотів я про себе. Та наголос ніяк на "по" не потрапляв. Тоді я подумав: "А що таке, власне, оце "по"?" І раптом мене осяйнула думка: та це ж префікс! Авжеж, звичайнісінький префікс. Але ж префікса "па" взагалі не існує на світі. То лише в танцях бувають різні па, а префіксів таких не буває. Значить, усе дуже просто. Я пояснив це Сашкові.

— Угу... Цікаво, — сказав він. І щось записав у зошит, нібито оцінку мені виставив. — А скажи, будь ласка, чому пишеться "свиня", а не "свеня"? Не знаєш?

— Таких запитань учні не ставлять! — обурився я. — Схоже, що я тільки-но з дитячого садка прийшов, а ти вже десятикласник і екзамен мені влаштовуєш.

Сказавши про дитячий садок, я одразу пригадав вірші Маяковського, які ми там вчили напам'ять: "Виросте із сина свин, коли син свинятко..." Ці вірші я одразу ж прочитав Сашкові.

— Якщо "свин" — значить, "свиня", — пояснив я.

— Угу, — знову промовив він і знову записав щось у зошит.

Одне слово, недарма я напередодні зубрив правила. І зовсім не з самих лише винятків наша мова складається. Дарма Сашко про неї такої думки!

Відтоді мені дуже сподобалося "аналізувати" слова.

Тільки-но почую якесь важке слово, одразу ж починаю розбирати його. І дуже часто воно виявляється зовсім не таким-то уже й важким.

Але й на розборі слів той перший урок не закінчився. Адже у нашому "класі", на жаль, розпоряджався не вчитель, а учень.

— Давай-но тепер я подиктую, — сказав Сашко і підвівся зі стільця, поступаючись мені місцем.

Але я сідати на це місце зовсім не хотів.

— Ти? Мені?! Будеш диктувати?!

— Ага. Я! Тобі! Буду диктувати! — передразнюючи мене, відповів Сашко.

— Навіщо ж марнувати час? Адже його не повернеш!

Та мої педагогічні напучення на Сашка не вплинули.

— Диктувати теж дуже корисно, — пояснив він. — Це мені сама Ніна Петрівна радила. Хто-хто, а вона краще від тебе розуміє. "Коли, — каже, — диктуєш, дуже уважно вдивляєшся в кожне слово". Зрозуміло?

Сперечатися з Ніною Петрівною було небезпечно. І я, мов потопаючий за соломинку, схопився за уривок з Гоголя. Адже я знав його напам'ять.

— Гаразд, заспокойся. Ніхто з твоєю вчителькою не сперечається. Диктуй мені, — будь ласка, перший-ліпший уривок. — Я взяв томик Гоголя. — Ось, наприклад, зі слів: "Поцілуйтеся зі своєю свинею..."

— Що це тобі весь час одне й те ж місце випадково трапляється? — здивувався Сашко.

"Зараз про все здогадається!" — злякався я і з найнезалежнішим виглядом промовив:

— Диктуй звідки хочеш. Хоч з "Носа"! Хоч із "Записок божевільного"!

— Справді, одне й те ж двічі читати нецікаво, — сказав Сашко. — Я щось інше знайду.

Він почав гортати сторінки, а я від передчуття свого цілковитого краху, здається, зблід, сів на стілець і тремтячими пальцями взявся за ручку.

Сашко тим часом міркував:

— У нас тепер збірники якісь одноманітні виходять. Якщо веселий — то регочи без упину, поки живіт не заболить. А коли вже сумний, то теж до самого кінця... Посивіти можна! А в Гоголя, бачиш, як усе різноманітно. Ось Іван Іванович з Іваном Никифоровичем лаються... Смішно, еге ж? А поряд, на сто дев'яносто першій сторінці, "Вій". Аж

мороз по шкірі! Прочитаєш збірник — і посмієшся, і поплачеш... Так цікавіше. Ось я тобі зараз із "Вія" продиктую. Найстрашніше місце!

"Нехай диктує, — подумав я. — Скажу, що від страху помилок наробив. Нічого, мовляв, не міг збагнути від жаху. Затьмарення мозку сталося. Сила художньої літератури!.."

— Отже, описання Вія, — сказав Сашко. — Зрозуміло? Пиши. Тільки я повільно диктуватиму, щоб у кожне слово вдивлятися... "Весь був він у чорній землі... Як жилаві міцні корені, виступали його засипані землею ноги й руки..."

— Ой, невже так просто й написано: "Увесь був у землі"?! — вигукнув я.

— Просто так і написано. Не віриш, подивися!

Мені цього тільки й треба було. Я, ніби не довіряючи Сашкові, схопив книжку й прочитав усе, що там було про землю. Ну, звісно, заразом й ненаголошені голосні розгледів.

— Так, справді так... Ти бач, який жах!

Я усівся на місце й одразу записав прочитані речення.

— "Довгі повіки опущені були до самої землі", — читав далі Сашко.

— Ой, невже просто до самої землі? — знову подивувався я. — Так і написано?

Я знову підхопився зі стільця й зазирнув у книжку.

— "З жахом помітив Хома, що обличчя було на ньому залізне..." — повільно, ніби вивчаючи напам'ять кожне слово, диктував Сашко.

— Ой, невже такий страшний? Обличчя залізне?!

Я підхопився втретє і, тремтячи від жаху, вихопив у Сашка синій томик. А сам з надією подумав: "Так я, мабуть, увесь диктант без єдиної помилочки напишу!"

Та де там, Сашкові мої зіскакування зі стільця набридли.

— Чого це ти весь час ойкаєш, як Липучка? — розсердився він. — А ще казав, що всього Гоголя напам'ять знаєш!

— Певна річ, знаю... — забелькотів я. — Але класика, розумієш, така прекрасна, що кожного разу здається, немов читаєш уперше.

Сашко поморщився: він не любив гучних фраз.

— Гаразд... Сиди сумирно — і годі. Коли іще раз підскочиш, дам по карку! Зрозумів?

Зрозуміти це було неважко. Я продовжував писати диктант.

— Он як Гоголь умів страху нагнати! — не втримався Сашко. — У тебе просто руки трусяться від жаху.

Якби він знав, від чого у мене трусилися руки! Закінчивши читати про страшного Вія, Сашко сказав:

— Ну, оце і все.

"Так, оце і все! Кінець!" — подумав я і простягнув Сашкові свої закарлючки. Але він відмахнувся від мого зошита, схопив бляшаний кухоль і почав постукувати по ньому чайною ложечкою, точнісінько так, як це колись робив я, давним-давно, коли грався з бабусею "у трамвай".

— Дзвоник! Дзвоник! Урок закінчено! — виголосив Сашко. — Перевіряти я тебе не буду. Навіщо?

— Звичайно... не треба... — затинаючись від радості, проказав я. "Врятований! Врятований!!!" І додав: —У мене до того ж почерк жахливий... Адже я внук лікаря! Розумієш? Нічого розібрати не можна!

— Ясна річ, смішно буде, якщо я раптом почну тебе перевіряти, — сказав Сашко.

— Факт, смішно, — погодився я.

Насправді це було б не смішно, а дуже сумно. Я мерщій сховав свого диктанта у шухляду дідусевого столу. "Потім сам перевірю", — вирішив я. А ще подумав про те, що тепер мені необхідно буде щодня визубрювати напам'ять не один, а цілих два диктанти.

Отже, ми почали вчитися. Вчилися за будь-якої погоди і навіть у такі дні, коли зранку, начебто випробовуючи нашу волю, щосили сліпило сонце. У невеликій кімнатці було душно, і просто смертельно хотілося скупатися. Мою волю сонце, звичайно, розтопило б ураз, та, на щастя, поряд був Сашко. А він навіть визирати у вікно не дозволяв, щоб не спокушатися виглядом Білогірки.

Якось, не витерпівши, я запропонував учитися вечорами, після п'ятої години. Та Сашко обізвав мене "ганчіркою" і сказав, що у Стародавній Спарті таких, як я, скидали з кручі в річку. (Я б, чесно кажучи, не відмовився, щоб мене в ту хвилину скинули з пагорба в Білогірку.) І ще

він сказав, що працювати треба тільки вранці, тому що вранці голова ясна. Сперечатися зі своїм учнем я не наважувався.

Усі хвалили мене, говорили, що я "справжній піонер", бо жертвую своїм відпочинком заради товариша. "Ой, ти дуже благородний! Справжній лицар!" — хвалила мене Липучка, по доброті душевній забувши, як ми з Сашком зовсім не по-лицарськи виставили її з кімнати. І навіть тітонька Кланя якось оголосила мені подяку.

Взагалі я уникав зустрічатися з тіткою Кланею, бо вона, бувало, побачить мене, й одразу починає порівнювати з Маришкою, тобто з моєю власною мамою. "Так-то воно так, — говорила вона, — а все-таки Маришка здоровшою була...", "Так-то воно так, а Маришка мов очманіла вулицями не гасала!"

Я, звісно, розумів, що не вартий маминого мізинця, що всі чудові мамині якості, на жаль, не перейшли мені у спадок... Та ось я дочекався похвали і від тітоньки Клані.

— Так-то воно так, — сказала вона, — Маришка теж завжди добре вчилася. У цьому ти схожий на неї... ("Якраз найменше", — подумки закінчив я речення тітоньки Клані.) Якщо витягнеш мого Сашка, спасибі тобі скажу. І Сашко скаже.

"Хто кому має спасибі сказати, це ще з'ясувати треба", — подумав я. До речі, Сашко був єдиний, хто жодного слова не говорив про моє благородство і далі командував мною так, ніби вчителем був не я, а він.

Сиділи ми завжди години до п'ятої. В цей час якраз приходив Веник. Сашко мастив йому живота йодом, і ми всі разом бігли до свого плоту на Білогірку. Там на нас уже чекали Липучка і старий, завжди сонний шпіц Берген.

А втім, наш пліт був уже не плотом і не океанським пароплавом, а рятівним судном і мав дуже оригінальну назву — "Хузав". Назву цю придумав Сашко, у розшифрованому вигляді вона означала: "Хапай утопаючого за волосся". Ми всі називалися тепер "хузавами". Слово це звучало досить-таки незвично і було схоже на назви древніх викопних тварин — усіляких там іхтіозаврів і бронтозаврів.

Сашко ще в перший день нашого знайомства сказав, що на плоту необов'язково плисти кудись далеко, за тридев'ять земель, що пліт може бути корисним і тут, у Білогорську. А що Білогірка — підступна річка, то ми вирішили на своєму плоту рятувати потопаючих. Але тонути, на жаль, ніхто не збирався. "Дикуни", налякані розповідями про вирви, ями і холодні течії, купалися дуже обережно. Вони, як правило, заходили у воду по пояс і починали, радісно повискуючи, хлюпатися, немов сиділи у ночвах чи у ванні.

Коли ж хтось усе-таки допливав до середини річки, ми одразу ж мчали на допомогу. Сашко з капітанського містка наказував мені починати рятувальні роботи. Я спускав на воду довгу жердину. Але "потопаючі" замість подяки кричали, щоб ми припинили хуліганити і шпурляти у них брудні палиці.

Лише одного разу нам випало рятувати по-справжньому. Та й то члена свого власного екіпажу рядового матроса Веника.

Веник надумав, ходячи по плоту, читати журнал. Він зробив кроків із п'ять по палубі і... ступив просто в річку. Ми навіть злякатися не встигли, як побачили у річці одразу три плаваючі предмети: голову Веника, білу розпластану, як млинець, панаму і журнал... Ото побачила б Ангеліна Семенівна!..

Я чув і навіть читав десь, що, коли людину, яка не вміє плавати, завести на найглибше місце й зіштовхнути у воду, вона, рятуючи своє життя, обов'язково попливе. Ми були на середині річки, вода тут темна,

майже чорна (це вказувало на велику глибину), але Веник чомусь не поплив. Він мовчки чіплявся за колоди. Наш "Хузав" нахилився, казанок, у якому головний кок Липучка варила картоплю, також скотився у воду й одразу пішов міряти глибину.

Сашко стрибнув зі свого капітанського містка.

— Казанок потонув, — навіщось сказав я. Певно, розгубившись.

— Шкода, що твій власний казанок на місці залишився! Не міг утримати Веника! Адже поруч стояв...

І, пригнувшись, склавши руки над головою, Сашко просто у майці і тапочках кинувся у воду. Він обхопив Веника і без найменшого напруження почав виштовхувати його з води на пліт. Веник взагалі був дуже легкий, а у воді, мабуть, і зовсім нічого не важив. І все-таки він не одразу видряпався на пліт.

— "Вокруг света"! "Вокруг света"! — благально зойкав Веник, не бажаючи врятовуватися, доки не врятують його журнал.

— Нічого, нехай поплаває навколо світу. Лізь на палубу! — скомандував Сашко, не випускаючи Веника, обережно обхопивши його руками, нібито якусь дорогоцінну статую чи вазу.

Я жердиною підігнав "Вокруг света" до плоту й витяг намоклі аркуші, що позлипалися в одну важку масу.

— Вельми вдячний тобі, Шурко, — промовив Веник і з допомогою Сашка, який підштовхував його ззаду, поліз на "палубу".

"Ти бач, "вельми вдячний"! — подумав я. — Навіть сидячи у воді, не може сказати просто "дякую". Яка надввічливість!"

Я почав підганяти до плоту розпластаний на воді білий млинець, який ще недавно служив Веникові панамою.

— Та облиш її! Не треба… — Веник не договорив, зуби у нього раптом зацокотіли, а все тіло вкрилося гусячою шкірою. Тільки зараз він, певно, зрозумів, яка велика була небезпека, і запізніло злякався.

За Сашковим знаком ми усіма шістьма руками схопили "утопленика" й підняли його в повітря. Ми діяли за всіма правилами: розгойдували Веника, розтирали його… Він потихеньку відбрикувався, але і тоді не зрадив своїй ввічливості: заїкаючись і тремтячи, він пояснював, що ми "нерозумно витрачаємо сили".

— Ой, як це "нерозумно"? — вигукнула Липучка. — Ми ж з тебе воду викачуємо!

— Навіщо? У мене цілком нормальний стан, — інтелігентно заперечив Веник, злітаючи аж до "капітанського містка".

Ми, проте, не звертали на слова "утопленика" ніякої уваги.

— Усі божевільні кажуть, що вони нормальні, а хворі прикидаються здоровими, — сказав я і натиснув Веникові на живіт, щоб вичавити воду.

І ось тоді він від болю вперше втратив усю свою ввічливість і вигукнув:

— Сам ти божевільний!

Ми, вражені такою не властивою Веникові грубістю, одразу закінчили "рятувальні роботи", поклали "утопленика" на "палубу" і привітали його з порятунком. Але він кілька хвилин не ворушився. Здається, саме зараз, після наших "рятувальних робіт", йому потрібна була справжня медична допомога…

Того ж дня наш пліт перестав бути рятувальним судном.

— Він стане прикордонним сторожовим катером! Зрозуміло? — сказав Сашко. — Білогірка — прикордонна річка, а ми з вами почнемо виловлювати порушників.

Треба було придумати катеру якесь бойове і оригінальне ім'я.

— "Ластівка"! — запропонувала Липучка.

— Еге ж, ще горобцем назви! — усміхнувся Сашко. — Або канарейкою!

— "Вірний, недремний страж", — запропонував Веник. Та Сашкові й це не сподобалося.

— Ти б іще на дві сторінки назву вигадав! Треба, щоб коротко було, в одне слово. Ось, наприклад: "Непереможний"!

Це ім'я всі прийняли одноголосно.

Я захотів улаштувати друзям сюрприз. Пізно ввечері я тихенько пробрався до плоту й написав вуглиною на ящику з-під рафінаду, тобто на капітанському містку, назву нашого катера. "Ото витріщать завтра очі! Ото здивуються!" — подумав я. І пішов спати.

Першим здивувався Сашко.

— Цікаво, який це грамотій надряпав? "Ниперемożний"! І треба ж отаке!

— Ну то й що? — не зрозумів я.

— Між "н" і "п" має стояти "е", а тут — "и". Уторопав?

Так, я одразу все второпав. І вголос припустив:

— Якась стороння людина написала.

Веник стенув своїми плечиками:

— Загадково! Ніхто із сторонніх, здається, не в курсі того, як називається наш катер.

— Підслухав — і дізнався. Подумаєш, "не в курсі"! Один ти в курсі, чи що, — насипався я на Веника.

А сам подумав: "Яке щастя, що Сашко не перевіряє мої диктанти й не знає мого почерку!" А ще я подумав, що треба вчитися тепер значно більше. З того дня ми почали писати диктанти не тільки ранками, а й вечорами — як кажуть, на сон грядущий. А ночами мені ще частіше почали снитися хороводи орфографічних помилок і двійки з єхидними закарлючками.

"Порушників кордону" ми шукали головним чином у воді. Всіх незнайомих нам хлопців ми витягували з води на свій "катер" і вимагали пред'явити документи. "Порушники" були або зовсім голі, або в самих трусах, тож документів у них не виявлялося.

— Дивно, дивно... — говорив Сашко. — Як це ви вирушаєте у плавання без документів?

"Порушники" дивилися на нас, мов на божевільних. І я сам, між іншим, думав, що все це — непотрібні ігри і що через наші з Сашком переекзаменовки ми так і не зможемо використати свій пліт по-справжньому, для якоїсь важливої справи.

ОДНІЄЇ НОЧІ...

Ніколи я не забуду цю ніч.

Увечері ми з Сашком подиктували один одному. Я знову вголос повторював, що через Сашкову переекзаменовку (про свою власну я, звісно, тільки подумав) ми ніяк не можемо використати свій пліт. Сашко почав виголошувати усілякі благородні речення, на зразок, що ніхто не повинен страждати через його двійки і що ми можемо плисти без нього куди нам заманеться. Тоді я теж почав бити себе кулаком у груди: ніколи, мовляв, не залишав і не залишу товариша у біді!

По сходинках застукотіла палиця: дідусь повернувся з вечірньої прогулянки.

Іноді він повертався значно пізніше, бо його просто на вулиці перестрівали й закликали до себе пацієнти: то послухати серце, то перевірити легені, а то й просто чаю випити.

Ми з Сашком розпрощалися до ранку, не підозрюючи, що побачимося раніше.

А вночі раптом щосили задзеренчала жовта скринька з ручкою на боці, схожа на кавовий млинок. Такий у дідуся був телефон. Він будив нас не вперше: дідуся і вночі викликали до лікарні чи, як він казав, "на складні випадки".

Дідусь завжди пошепки відповідав у трубку:

— Їду. Ну, про що там говорити!

А насправді йому доводилося не їхати, а йти, бо ж машини у нього не було. Черевики дідусь у таких випадках узував в останню чергу і вже

за дверима, а палиця його не перелічувала сходинок. Невже він гадав, що я сплю і нічого не чую?

Цього разу дідусь довго не відходив від жовтої скриньки.

— Так-так… Кепське становище, — тихо говорив він у трубку. — До Хвостика я години півтори добиратимусь. Це якщо в обхід, по дорозі… Та що ви! Звідки зараз машина? Через річку, правда, значно швидше… Та немає у мене персонального пароплава…

Я так стрімко підхопився зі своєї розкладачки, що ніжки, які були просто під моєю головою, підломилися, потягнули за собою інші дві пари ніжок — і розкладачка сама по собі почала складатися.

— Є пароплав! Є, дідусю! Є!.. — закричав я.

Від несподіванки дідусь випустив трубку, вона зателіпалася на шнуркові, заторохтіла об стінку.

— Про що ти? Який пароплав? — пошепки, ніби все ще боячись розбудити мене, запитав дідусь.

— Наш пароплав! Наш катер "Непереможний"!

Дідусь повернувся й почав нишпорити руками по стіні, шукати трубку. Нарешті знайшов її і прошепотів:

— Зачекайте хвилинку. Я тут владнаю дещо… — Він затис трубку долонею і звернувся до мене: — Перевтомився ти, чи що? Завчився з Сашком? Чи, може, на сонці перегрівся?

— Я не перегрівся, дідусю. У нас є пароплав. Слово честі, є!

— Пароплав? Уявіть собі, які дурниці верзе! — Як завжди, коли хвилювався, дідусь звертався до когось третього, що ніби незримо був присутній у кімнаті. — Які судновласники знайшлися!

— Ну, власне, це ми його так називаємо… пароплавом. А насправді це пліт. Ми самі побудували, слово честі.

— А, пліт? Отак би одразу й казав. — Дідусь нахилився над трубкою. — Тут ніби намічається вихід із становища. Я приїду… Ну, про що там говорити!

Мені дуже хотілося самому, без сторонньої допомоги, перевезти дідуся до тієї частини міста, що називається Хвостиком. Це був би подвиг! Про нього могли б написати в газеті, про нього довідалися б усі! І тітонька Кланя довідалася б. І тоді, може, вона визнала б, нарешті, що я гідний син своєї мами. Та одразу я подумав, що Сашко, певно, ніколи б не поплив без мене.

— Не барися, — попередив дідусь. — Дорога кожна хвилина. Я поки що спускатимусь до річки. Бо ж ми з нею повільно ходимо. — Він погладив схоже на бублика руків'я своєї саморобної палиці. — Наздоганяйте мене!

Я вже був унизу, коли дідусь стуком палиці зупинив мене.

— Обережніше! — крикнув він, прикриваючи рота долонею. — Клавдія Архипівна під ліжком дрючок для злодіїв тримає!

Я не боявся дрючка тітоньки Клані, бо добре знав, біля якого вікна стоїть Сашкове ліжко.

Перш ніж злізти на підвіконня, я секунду поміркував: "Як розбудити Сашка, щоб він не злякався і не закричав спросоння? Може, спершу

затиснути йому рота? А втім, Сашко й не закричить, адже він не якийсь там Веник".

Я сміливо виліз на підвіконня і побачив, що Сашко не спить: він підвівся на лікті й нахилив голову, до чогось прислухаючись.

Не встиг я слова вимовити, як Сашко пошепки спокійнісінько запитав:

— Що там сталося?

— Ти всю ніч не спиш хіба? — запитав я.

— Та ні, просто почув, як ти зіскочив з ганку. У дідуся Антона не такі кроки. Що сталося?

— Дуже важлива справа! Розумієш, захворіла людина. Дуже важко… На Хвостику. Ми повинні перевезти дідуся. На плоту!.. Пішки йти дуже довго. У нього до того ж і ноги болять… А річкою утричі швидше!

Поки я все це пояснював, Сашко натягнув майку, тапочки й опинився поряд зі мною на підвіконні.

Дідуся ми наздогнали на півдорозі. Він ішов не своєю звичайною неквапливою ходою, як під час прогулянок, а швидкими і рвучкими кроками. Спина його весь час напружено здригалася: нелегко діставався йому кожний швидкий крок.

Дідусь бурмотів собі під носа:

— Адже попереджав, здається… Скільки разів попереджав! Як маленький!.. Як дитина… Зі смертю грається. Так-так…

"Кого це він шпетить?" — не зрозумів я. Ми пройшли мимо зеленого куреня. Але старий шпіц Берген навіть не гавкнув.

— Вартовий! — посміхнувся Сашко. — Пильний страж! Дрихне собі, мов ведмідь у барлозі.

Підганяти пліт до самого берега не було часу. Дідусь, не роздумуючи, присів на камінь, скинув черевики, шкарпетки, закотив штани, Потім він узяв у кожну руку по черевику, палицю засунув під пахву й сміливо пішов по воді. Ми з Сашком квапливо зашльопали позаду. На пліт дідусь теж заліз легко — принаймні швидше, ніж залазив Веник.

Ми посадили дідуся на маленький ящичок, на якому звичайно сиділа Липучка, коли розпалювала вогнище, варила юшку чи картоплю. Я витяг із води якір, і ми з Сашком щосили налягли одразу на дві жердини. "Непереможний" рвонувся з місця.

Посеред річки пролягла золота, ніби піщана, доріжка — це місяць освітлював наш шлях. Береги, які вдень були такі веселі, зелені від трави й різнобарвні від квітів, зараз видавалися похмурими, насупленими. Таким же похмурим, таємничим громаддям здіймався наш пагорб. Здавалося, що якесь велетенське чудовисько розляглося на березі й задрало вгору свою гостру морду. Немов двоє очей, світилися десь угорі двоє вікон.

— Напевно, там хворі, — сказав я. Мені завжди здавалося, що за вікнами, які не гасли вночі, страждають хворі люди.

Дідусь сидів згорбившись, спершись на палицю. Кишені штанів і піджака стовбурчилися від всіляких каламарчиків та інструментів. Трохи збоку стояли черевики. Почувши мої слова, дідусь отямився, підвів голову.

— Ні, це не хворі, — сказав він, — Праворуч — відділення міліції, а ліворуч... Не знаю... Може, хтось до екзаменів в інститут готується.

"Або до переекзаменовки", — одразу подумав я. Мені здалося, що й Сашко подумав те ж саме. Сперечатися з дідусем було марно: адже він знав усіх хворих у місті.

Околиця, що називалася Хвостиком, спала мертвим сном: ні шелесту, ні звуку, ні скрипу. На всьому березі світилося одне-єдине вікно.

— Там він лежить, — впевнено сказав дідусь. Підвівся і вказав палицею на немиготливий вогник, що неначе кликав нас.

По дорозі, орудуючи жердиною, я фантазував, ніби золотава доріжка посеред річки прокладена кимось навмисне від моста до Хвостика. Але вона не звертала до нього, а, тремтячи й переливаючись, бігла вперед, кудись далеко-далеко...

Я кинув якір, і ми на чолі з дідусем зашльопали до берега.

Я зрозумів, що вночі по вогниках не можна визначити відстань. Здалеку здавалося, що вогник на березі. А насправді він світився на самому кінці Хвостика. "А взагалі, яка чудова, хороша річ — ці нічні вогники! — думав я. — Адже вони, мабуть, так полегшують далеку дорогу: весь час здається, що мета вже близько, і крокувати веселіше".

Біля маленького одноповерхового будиночка, що своїм шпилястим дахом нагадував капличку, на нас чекав невисокий, кремезний чоловік у білій сорочці, яка, здається, не сходилася у нього на грудях. Обличчя в темряві не розгледів.

— А-а, приїхали!.. Приїхали!.. — схвильовано заговорив басом чоловік. Голос у нього тремтів, і мені було дивно, що такий здоровань

може так хвилюватися. — З братом у мене погано… Дуже погано, лікарю, — сказав чоловік. — Адже ви вже його якось дивилися…

— Так, дуже уважно вивчав вашого братика. І навіть прописував йому дещо. Так, уявіть собі, прописував! Та він, мабуть, рецепти мої за вітром розвіяв: не вірить у медицину. Га? Адже не вірить? — дідусь говорив із заспокійливою жартівливістю в голосі. Він ніби навіть і не поспішав у кімнату до хворого, даючи цим зрозуміти, що нічого загрозливого немає.

І це подіяло на чоловіка. Голос його перестав тремтіти.

— Як же ви добралися? Дружина зустрічати вас пішла на дорогу. Невже прогледіла?

— Уявіть собі, я сам винен, — розвів руками дідусь. — Сказав: приїду, а на чому саме, спросоння не повідомив. Хлопці ось на плоту мене доставили.

Чоловік хотів на знак подяки потиснути йому руку, але обидві руки в дідуся були зайняті черевиками. Він так і увійшов до кімнати, тримаючи їх попереду себе. Це було смішно, незвично і якось одразу підняло настрій.

Ми з Сашком також увійшли в будиночок — і я завмер на порозі. Біля стіни на вузькому ліжку, не вміщаючись на ньому (одне плече звисало), лежав Андрій Микитович. Обличчя у нього було сіре, з якимось синюватим відтінком, як тоді, в поїзді, хоч тут і не було синьої лампи. Так от як він близько від нас! Зовсім близько…

— Андрій Микитович! — не втримавшись, прошепотів я.

Андрій Микитович не почув мене. А дідусь рвучко обернувся. Обличчя у нього було вже не спокійне, а сердите, зосереджене.

— На вулиці зачекайте, молоді люди, — сказав він так, ніби не знав наших імен і взагалі не знайомий з нами.

Потім він поставив свої черевики біля ліжка, ніби вони належали тому, хто лежав на ньому. І, немов бажаючи поздоровкатися з Андрієм Микитовичем, узяв його за руку. Але не поздоровкався, а дуже зосереджено, ворушачи губами, почав лічити пульс.

Ми з Сашком вийшли на вулицю. Дідусь тієї ночі здавався нам наймогутнішою людиною на Землі, від якої залежали життя і смерть, горе і радість.

Ми так боялися завадити дідусеві й з таким нетерпінням чекали, коли він вийде, що Сашко навіть не поцікавився, хто такий Андрій Микитович і звідки я його знаю.

А я вирішив про це не розповідати.

Я пригадав, як Андрій Микитович, стоячи біля відчиненого вікна в коридорі вагона, сказав: "Лікарі радять лікуватися, у санаторій їхати. А я на полювання та на риболовлю більше покладаюся. Ось і їду… Якщо не вилікуюся, перекреслять мої бойові погони срібною личкою — і у відставку. А не хочеться мені, Сашко, у відставку, дуже не хочеться…" Я пригадав ці слова Андрія Микитовича достоту, і голос його пригадав, і важку, задумливу ходу…

"Чому ж ви не повірили лікарям, Андрію Микитовичу? Чому?" — подумав я.

Коли хвилюєшся або чогось чекаєш, час минає дуже повільно, бо думаєш тільки про одне, не відволікаєшся, нічого навколо не помічаєш — і кожна секунда лічена.

Дідусь вийшов на ганок тихо, так само тримаючи в руках свої черевики. Тихо вийшов з кімнати і брат Андрія Микитовича.

Звідкись з темряви з'явилася жінка в сарафані, з розкуйовдженими косами, які безладно спадали їй на плечі.

— Ну, як він? Як він? — чи то заговорила, чи то заридала вона. — А я стою на дорозі, стою... Всі очі видивилась. Ну, як він, лікарю?

Дідусь знову спокійно і навіть ледь-ледь насмішкувато відповів:

— З ним, лежачим, тепер легше буде. Тепер уже він зобов'язаний підкорятися. Інакше ж з ним не впораєшся! Артилерія, каже, медицині не підвладна... — Раптом дідусів голос змінився — став натягнутим, сухим: — А могло бути погано. Зовсім погано. Якби ось не їхній пліт!

І дідусь кивнув у наш бік.

НЕСПОДІВАНИЙ ЕКЗАМЕН

Зрештою Веник таки засипався. Якось Ангеліна Семенівна, занепокоєна його тривалою відсутністю, зробила наліт на поліклініку і про все довідалася. Вона з'ясувала, що Веник уколів не робив і що зараз їх робити вже пізно, бо якщо собака був скажений, то й Веник у найближчі дні неодмінно має сказитися.

Ангеліна Семенівна вклала Веника у постіль, хоча ніхто їй цього не радив. Вона не випускала його з дому, щоб знову не потрапив під вплив "підозрілої компанії" — так вона називала Сашка, Липучку й мене.

Вважаючи першою і найголовнішою ознакою сказу водобоязнь, Ангеліна Семенівна примушувала Веника випивати в день по десять склянок чаю і з'їдати по три тарілки супу, а коли він відмовлявся, починала заламувати руки й голосити:

— Скажи мені правду, Венику! Скажи мамі правду! Тобі страшно дивитися на суп, га? Страшно? А що ти відчуваєш, коли я наливаю тобі чай?

— Мене нудить, — відповідав Веник.

— Ну от! Звісно! Всі ознаки в наявності! — вигукувала Ангеліна Семенівна.

А Веника нудило просто тому, що вона сипала в чай багато цукру: за її відомостями, це загострювало розумову діяльність.

Та Веник уже не міг без нас. І ось, коли днів через десять дідусь уперше дозволив нам відвідати Андрія Микитовича, Веник утік з дому, прибіг на берег Білогірки й відплив разом із нами на борту "Непереможного".

Цього разу ми пливли до Хвостика вранці. І знову посеред річки виблискувала золотава, ніби піщана, доріжка, та тільки не місячна, а сонячна. І знову вона нікуди не звертала, а бігла собі прямо й прямо, далеко-далеко...

Краса літнього ранку настроїла Липучку на поетичний лад, і вона почала наполягати, щоб я прочитав свої нові вірші, які були в тому самому зошиті під столом. Я відбивався як міг, казав, що вірші ще не закінчені. Мене підтримав Веник. Він авторитетно заявив, що поети ніколи не читають "недопрацьованих творів".

І тоді Липучка одчепилася.

Андрія Микитовича ми знайшли не відразу. Вдень усі будинки були схожі один на одного, а вогника, який тоді, вночі, кликав нас і вказував дорогу, зараз уже не було.

Нам допоміг Сашко. Він пригадав, що тієї ночі сильно забив ногу, наштовхнувшись на колоди, складені біля самого будинку Андрія Микитовича. Зопалу він навіть не відчув болю, а потім палець у нього почервонів, набряк. Сашко й зараз ще трохи накульгував. Ми розшукали колоди й квадратний будиночок, схожий на капличку, Андрій Микитович був один: "жінка з розкуйовдженими косами", яка, виявляється, була дружиною його брата, якраз недавно пішла на базар.

Андрій Микитович нам дуже зрадів. Та дідусь попередив нас, що хворому не можна багато розмовляти, і тому ми всі кричали в чотири голоси: "Не розмовляйте, Андрію Микитовичу! Не розмовляйте! Ми вас не слухаємо, не слухаємо!.." І затуляли вуха. Врешті-решт він скорився і сказав:

— Гаразд, давайте будемо дивитися один на одного.

І ми почали дивитися: він на нас, а ми на нього. Дідусь казав, що він найкраще визначає самопочуття хворих по очах.

В Андрія Микитовича очі були жваві, з лукавинкою — отже, почав одужувати.

Ми помовчали хвилин із п'ять. Потім Андрій Микитович, як учень у класі, підніс руку й очима дав зрозуміти, що просить слова.

— Говоріть! — дозволив Сашко таким тоном, яким він командував нами з капітанського містка.

— У мене ось прохання є до Сашка, — несміливо промовив Андрій Микитович.

— До мене? — Сашко ближче підійшов до ліжка.

— Та ні, не до тебе.

— А мене, Андрію Микитовичу, тут в Шурка перейменували, — сповістив я.

— Перейменували? Хто ж, цікаво?

Я кивнув на Сашка.

— А чому ти його самого не перейменував?

Я невизначено стенув плечима:

— Та не знаю… Він сказав мені: "Будеш два місяці Шурком". І я послухався.

— Послухався? — Андрій Микитович з повагою глянув на Сашка. — Люблю хлопців, яких слухаються. А прохання у мене все-таки до колишнього Сашка, тобто до теперішнього Шурка.

Андрій Микитович сказав це таким тоном, що наш вихований Веник одразу все зрозумів.

— Сашко, Липучка! — сказав він. — Ходімо подихаємо свіжим повітрям.

— Знайшов роботу! Свіжим повітрям дихати! — посміхнувся Сашко. — Давайте краще вже води наносимо. Я помітив у сінях порожні відра.

Вони забряжчали відрами. А в мене, мабуть, був безглуздо гордий вигляд: сам підполковник-артилерист з проханням звертається! Але що ж то за прохання таке?

— Прохання незначне. Дрібниця, — сказав Андрій Микитович. — Листа треба додому написати. А дідусь твій писати забороняє. То я продиктую тобі. Гаразд?

Мені здалося, що з дверей, які хлопці залишили прочиненими, дуже дме і взагалі в кімнаті холодно.

Але Андрій Микитович був усе-таки дуже хороша людина: листа він продиктував короткого, і слова у листі були не такі-то й важкі. Я зараз точно не пам'ятаю, про що саме був лист. Дуже хвилювався, коли писав, тому й не запам'ятав. На зміст я не звертав ніякої уваги, а на самі лише ненаголошені голосні.

І ще добре пам'ятаю, що були в листі такі речення: "Лікар каже, що тепер у мене один маршрут — до санаторію... Мене провідує один хлопчик, який їхав до свого дідуся, і його товариші..."

Слова "маршрут" і "до дідуся" Андрій Микитович, звичайно ж, вставив навмисне. І я написав ці слова так чітко, так ясно, як тільки міг — мало не друкованими літерами! Одне слово, влаштував мені Андрій Микитович попередній екзамен!

— Спасибі, — подякував він. — Тепер поклади в конверт і наклей марку. Я тобі адресу продиктую. І на зворотному шляху вкинеш. Гаразд?

— Як? Просто у конверт? — розгублено пробелькотів я. І почав швидко метикувати: що краще — щоб Андрій Микитович перевірив одразу листа чи щоб не перевіряв?

А він, ніби й не підозрюючи про мої муки й сумніви, сказав:

— Конверти в лівій шухляді столу. А клей на вікні, в пляшечці.

І тут мені смертельно, "до жаху", як говорить Липучка, закортіло дізнатися, скільки я зробив помилок. Допомогли мені хоч трішки заняття з Сашком чи ні?

— Ви, Андрію Микитовичу, краще перевірте. Може, я наплутав щось... Чи пропустив. Через неуважність...

— У тебе вже є неуважність? — здивувався Андрій Микитович. — Це ж стареча хвороба. Та гаразд. Якщо просиш, прочитаю.

Він узяв аркуш із моїх тремтячих, забруднених чорнилом рук. Спочатку все було гаразд. Андрій Микитович спокійно водив очима по рядках. Але раптом він сказав:

— Дай-но сюди перо.

"Так! Перша є!" — подумав я і загнув один палець на правій руці. Ще мені довелося загнути три пальці. Значить, я все-таки дечого домігся: адже раніше, коли я починав лічити свої помилки, мені не вистачало пальців не тільки на руках, а й на ногах.

— Виручив ти мене. Спасибі, — знову подякував Андрій Микитович. — Тепер сам ще раз прочитай. Чи не дуже я рідних розхвилював?

"Усе ясно! Хоче, щоб я на свої помилки звернув увагу", — здогадався я. І просто вп'явся очима в нещасні слова, виправлені Андрієм Микитовичем. А потім, удома, я разів із десять переписав ці слова в зошит.

Моїх друзів притягла в кімнату "жінка з розкуйовдженими косами". Цього ранку волосся її було дуже акуратно заплетене в косу, але прізвисько так за нею й лишилося. Значить, правду кажуть, що перше враження — найсильніше.

"Жінка з розкуйовдженими косами" довго дякувала нам, називала хорошими дітьми, свідомими і добрими, — одне слово, говорила такі речі, які мені чомусь завжди буває соромно слухати. Потім вона глянула на годинника й вибачливим тоном сказала:

— Андрію Микитовичу, розумієте, спати треба...

— Що я, дошкільня, чи що? Вдень спати! — намагався сперечатися Андрій Микитович.

Але жінка сердито струсонула косою, і він одразу ж почав прощатися з нами:

— Приходьте, хлопці, частіше. І ти, Венику, приходь. У шахи з тобою зіграємо. Адже в поїзді не встигли. І мамі вітання передай.

Веник був просто-таки щасливий, що Андрій Микитович забув усі вагонні суперечки й так хороше сказав про його маму. До самого берега наш солідний Веник біг підстрибом.

На зворотному шляху Липучка знову причепилася до мене з віршами. А Веник почав ще палкіше захищати мене: в нього був гарний настрій. Він сказав, що я в Москві "узагальню всі свої враження" і напишу "цикл білогорських віршів". І ще він сказав, що в творчості Пушкіна був період болдінської осені, а в моїй буде період білогорського літа. Ця думка мені дуже сподобалася.

— Авжеж! Я все узагальню і пришлю з Москви, — пообіцяв я Липучці.

Та, коли ми підпливли до Білогорська, настрій у Веника одразу зіпсувався: на березі, біля нашого куреня, стояла Ангеліна Семенівна!

— Дрейфувати тут, до берега не підходити! — з капітанського містка наказав Сашко.

Веник безнадійно похитав головою:

— Ви не знаєте моєї мами. Вона не піде звідси до наступного ранку. Вона не вибачить мені цієї втечі!

Та Веник помилився. З берега раптом залунали найласкавіші і найніжніші звуки.

— Веничку, миле моє хлоп'ятко! — кричала Ангеліна Семенівна. — Озирнись по сторонах!

Веник озирнувся.

— Тобі не страшно? Ти не боїшся?

— Боюся… тебе! — вигукнув Веник.

— Мене? Свою маму? Дурненька дитина! А води… води ти не боїшся?

— Не боюся!

— Чесне піонерське?

— Чесне піонерське!

— Отже, ти здоровий? Зовсім здоровий?

Нам нічого не загрожувало, і Сашко наказав пришвартуватися.

Як тільки ми вибралися на берег, з куреня, гавкаючи, вискочив, певно, добре виспавшись і тому, як ніколи, бадьорий шпіц Берген.

— Милий собачка! — сказала Ангеліна Семенівна. Вона з ніжністю гладила Бергена, немов дякувала йому за те, що він виявився не скаженим, а звичайнісіньким псом.

Потім вона почала так само ніжно й навіть іще ніжніше гладити свого Веника. Вона дивилася на нього так, ніби він довго-довго не був удома і ось тільки хвилину тому зійшов із поїзда чи пароплава.

— Як ти засмаг за ці місяці! — говорила Ангеліна Семенівна, просто-таки з цікавістю розглядаючи сина. — Як у тебе мордочка округлилася!

— Мамо, до чого тут мордочка? — раптом посмілішавши, сказав Веник. — Я ж все-таки не шпіц Берген!

— Не сердься на маму. У тебе дуже добрий вигляд. І це, звичайно, радує її!

У найзворушливіші хвилини Ангеліна Семенівна починала говорити про себе в третій особі. Я це ще в поїзді помітив.

— Еге ж, ти погладшав. І змужнів, зміцнів! І Сашко теж... — Ангеліна Семенівна вперше ласкаво глянула на мене. — В Москві вас просто не впізнають!

А мені раптом зробилося сумно. Слова Ангеліни Семенівни нагадали мені, що дні стали помітно коротші, що літо закінчується і що скоро мені доведеться прощатися з Сашком, з дідусем, з Липучкою... І з цим плотом, що похитується на легких річкових хвилях, і з цим зеленим пагорбом... Я раптом нахилився і поцілував Бергена в мокрий шкарубкий ніс.

ДВА ЛИСТИ

"Здрастуй, Шурко!

Тільки-но повернувся зі школи. Здавав переекзаменовку. В класі роботи не перевіряються, та я упросив Ніну Петрівну. І вона перевірила. Звісно, помилки є. Але мало. І Ніна Петрівна поставила мені четвірку.

Мені б не бачити цієї четвірки, як вух своїх, аби не ти, Шурко. Спасибі тобі! Приїжджай наступного року обов'язково. Побудуємо новий пліт і підемо в далеке плавання. Зрозумів? Сашко".

"Дорогий Сашко! Мені соромно писати цього листа. Але я повинен тобі розповісти. Всю правду! Адже у мене також була переекзаменовка з рідної мови. Тільки я посоромився сказати про це. Ти ось не посоромився, а я посоромився...

І ще я про вірші набрехав. Хіба мало на світі Сашків Петрових! От якийсь із них і пише вірші, а зовсім не я. Адже я тепер і не Сашко, а Шурко. Вдома мене теж так називатимуть, бо мама раптом відкрила, що я приїхав з Білогорська "зовсім іншою людиною". Не дуже розумію, що вона цим хоче сказати...

Сьогодні я здавав переекзаменовку. Одержав лише трійку. А ти четвірку! Та нічого! Адже часто пишуть: "Учень перевершив свого вчителя!..* * *

Історія ця сталася три роки тому. Я одразу хотів записати її. Але не наважився: боявся наробити багато помилок. А зараз ось записав.